

Received/Geliş: 9 Mart 2026 / Accepted/Kabul: 5 Mayıs 2026

MUSUL MESELESİ MİLLETLER CEMİYETİ SÜRECİNİN İTALYAN KAMUOYUNDA YANSIMALARI (1925-1926)

Yeter MENGEŞ¹

Özet

Lozan Barış Konferansı'nın en kritik ve tartışmalı konuları arasında yer alan Musul meselesi, üzerinde uzlaşma oluşmadığından sonuçlandırılmamıştır. Lozan Barış Antlaşması kapsamında Türkiye ile İngiltere arasında yapılan ikili görüşmeler yoluyla da halledilemeyen konu, Milletler Cemiyeti (MC)'ne götürülmüştür. MC Konseyi'nde Eylül 1924-Aralık 1925 arası dönemdeki çeşitli oturumlarda görüşülen Musul meselesi için MC tarafından iki kez yerinde inceleme komisyonu görevlendirilmiş ve Uluslararası Adalet Divanı görüşü alınmıştır.

Bu dönemde İtalya'da iktidarda bulunan Mussolini ve Faşist Parti Akdeniz'de saldırgan ve yayılcı politika izlemekte, Musul meselesinde Türkiye karşıtı ve İngiltere ile yakın bir politika takip etmektedir. Musul süreci devam ederken, İtalya'nın bu tutumu Türkiye'nin Musul konusundaki seçeneklerini oldukça sınırlamıştır.

İtalyan basını, MC sürecini ve sonrasında Türk-İngiliz diplomatik görüşmeleri aşamasını farklı dünya görüşlerine sahip gazetelerin Cenevre, Paris, Londra ve İstanbul'da bulunan muhabirleri kanalıyla gerçekleştirilen haber ve yorumlar vasıtasıyla yakından takip etmiş ve kamuoyunu bilgilendirmiştir.

Musul meselesinin bir savaşa sebep olmadan anlaşma ile sonuçlandırılmış olması İtalyan kamuoyunda genel olarak olumlu olarak karşılanmış, Türkiye'nin kalkınmak ve medeni dünyada yer almak için uzun süreli barış, güvenlik, sermaye ve teknolojiye ihtiyaç duyduğu konusu kaydedilmiştir. Musul müzakere sürecinin oldukça ilginç diplomatik bir örnek olduğu belirtilen İtalyan kamuoyunda, Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye tarafından izlenen akılcı ve gerçekçi politika ile onurlu bir çözüme ulaşıldığına vurgu yapılmakta, Ankara Antlaşması'yla Musul meselesinin çözülmesi ile Türkiye ile İtalya arasındaki güvensizliğin hızla dağılacağı ve İtalya için yeni fırsatlar ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.

Bu çalışmada telif eserler, dönemin İtalyan basını, İtalyan ve İngiliz diplomatik belgeleri, Milletler Cemiyeti arşiv belgeleri ile TBMM zabıt ceridelerinden istifade edilmiştir.

Bu makalenin amacı Musul meselesinin özellikle Milletler Cemiyeti sürecinin tarihsel arka planına ışık tutmak ve incelenen dönemdeki Türk dış politikasının değerlendirilmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Musul, Milletler Cemiyeti, Petrol, Türkiye, İngiltere, İtalya.

THE REFLECTIONS OF THE MOSUL ISSUE LEAGUE OF NATIONS PROCESS IN ITALIAN PUBLIC OPINION (1925-1926)

Abstract

The Mosul issue, one of the most critical and controversial topics of the Lausanne Peace Conference, could not be resolved due to the lack of consensus. The issue, which could not be resolved through bilateral negotiations between Turkey and Great Britain under the Lausanne Peace Treaty, was taken to the League of Nations (LON). During the LON Council sessions between September 1924 and December 1925, the Mosul issue was discussed, and the LON twice appointed on-site investigation commissions and sought the opinion of the International Court of Justice.

¹ Dr., E-posta: ymenges@yahoo.com. ORCID: 0000-0002-2767-9311

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

During this period, Mussolini and the Fascist Party, in power in Italy, were pursuing an aggressive and expansionist policy in the Mediterranean, and were maintaining an anti-Turkish and pro-British stance on the Mosul issue. This Italian position significantly limited Turkey's options regarding Mosul as the process continued.

The Italian press closely followed the Mosul negotiations and the subsequent Turkish-British diplomatic talks through news and commentary from correspondents in Geneva, Paris, London, and Istanbul representing newspapers with diverse worldviews, thus informing the public.

The resolution of the Mosul issue through an agreement without resorting to war was generally viewed positively in Italian public opinion, with the emphasis on Turkey's need for long-term peace, security, capital, and technology to develop and take its place in the civilized world. Italian public opinion noted that the Mosul negotiation process was a highly interesting example of diplomacy, highlighting the rational and realistic policy pursued by Mustafa Kemal Pasha and Turkey, which led to an honorable solution. It was also stated that the resolution of the Mosul issue through the Ankara Agreement would rapidly dissipate mistrust between Turkey and Italy and create new opportunities for Italy.

This study utilizes copyrighted works, the Italian press of the period, Italian and British diplomatic documents, League of Nations archive documents and the minutes of the Turkish Grand National Assembly.

The aim of this article is to shed light on the historical background of the Mosul issue, particularly the League of Nations process, and to contribute to the evaluation of Turkish foreign policy during the period under study.

Keywords: Mosul, League of Nations, Petroleum, Turkey, United Kingdom, Italy.

Giriş

Jeostratejik konumu ve mümbit topraklarının yanında zengin petrol yataklarına sahip olduğu bilinen Mezopotamya bölgesi ve Musul Vilayeti², Sanayi Devrimi ve sonrasında meydana gelen gelişmeler sürecinde hammadde arayışı ve sömürgeleştirme yarışı içinde bulunan büyük devletlerin öncelikli hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Bu dönemde büyük devletler arasında “denge politikası” izlemeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu zorlu siyasal ve ekonomik koşullar bu devletlerin iştahını fazlasıyla kabartmaktadır. Şark Meselesi³ içinde petrol, önemli bir parametre olarak yer almış ve bu politikaya yön veren başlıca etmenlerden birisi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı İmparatorluğu’nun Asya topraklarının hemen tamamı büyük devletlerin aralarında yaptıkları nüfuz anlaşmalarıyla paylaşılmış bulunmaktadır. Bu topraklar arasında bulunan Musul ve Bağdat vilayetlerindeki nüfuz alanları

² *Musul Vilayeti*: 1055-1056 yılları arasında Büyük Selçuklu Devleti egemenliğine alınan Musul Vilayeti, 1514 Çaldıran Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil olmuş ve 1534 Bağdat seferi ile vilayet statüsü sağlanmıştır. 1895 yılında yapılan düzenlemeye göre Musul Vilayeti; Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarından meydana gelmektedir. Detay için bkz. *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri*, (1525-1919), (Ankara: Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi D.Bşk.lığı yay., 1993).

³ *Şark Meselesi*: Avrupalı büyük devletler tarafından 19.yüzyıldan itibaren izlenen, giderek zayıflamakta olan Osmanlı İmparatorluğunu parçalayarak yeni devletler kurmak ve bunları kendi stratejik hedefleri doğrultusunda kullanmak politikasıdır. Batılı büyük güçlerin bu maksatla kendi aralarında yürüttükleri rekabet ve diplomasi savaşına özet olarak “Şark Meselesi” adı verilmiştir. Bkz. Hüner Tuncer, “Doğu Sorunu” ve *Büyük Güçler*, (1853-1878),(Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003), 13-14.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

hakkında İngiliz-Alman anlaşması dikkat çekicidir.⁴ Bu süreçte Sadrazam Said Halim Paşa tarafından İngiliz ve Alman büyükelçilere gönderilen 28 Haziran 1914 tarihli mektupla Musul-Bağdat petroleri için Türk Petrol Şirketi (Turkish Petroleum Company-TPC)'ne imtiyaz verileceği bildirilmiştir.⁵ Birinci Dünya Savaşına giden yolda Avrupa büyük devletlerinin oluşturduğu bloklar⁶ arasındaki gerginliğin bir dünya savaşına dönüşmesinde Musul petroleri için İngiltere ve Almanya arasındaki rekabetin önemli bir payı bulunmaktadır.⁷

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarını paylaşan bazı gizli antlaşmalar yapılmıştır.⁸ Bunların arasında bulunan 1916 Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması'nda yer alan hususlardan birisi de Osmanlı Mezopotamya topraklarının paylaşılmasıdır. Buna göre Musul Vilayeti'nin büyük bir kısmı Fransa'nın, Kerkük ve Süleymaniye ise İngiltere'nin nüfuz bölgesi olarak belirlenmiştir.⁹

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandığı esnada Musul Vilayeti'nin büyük bir kısmı; Musul, Erbil, Süleymaniye gibi şehirler-Kerkük hariç- Osmanlı 6.Ordu

⁴ Londra'da İngiliz-Alman görüşmeleri sonucunda 19 Mart 1913 tarihinde bir anlaşmaya (Foreign Office Agreement) varılmıştır. Buna göre hisseleri National Bank Of Turkey (İngiliz-Alman), Deutsch Bank (Alman) ve Royal Dutch-Shell (İngiliz-Hollandalı) ortaklığından meydana gelen ve Türk Petrol Şirketi (Turkish Petroleum Company-TPC) adını taşıyan ortaklık hisselerinin paylaşımı: %50 D'Arcy Grubu, %25 Deutsch Bank, %25 Royal Dutch-Shell, (%5 Gülbienkian) olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece Musul ve Bağdat Vilayetlerinde petrolün çıkarılması ve işletilmesinde payların dağılımı %75 İngiliz, %25 Alman olarak belirlenmiştir. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt.II, Kısım.III, Paylaşmalar, (Ankara: TTK yay.,1991), 360-363.

⁵ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt.II, Kısım.III, s.364. Mektubun metni için bkz. *Foreign Relations United States (FRUS)*, 1920, II, Belge.550, 4 Ağustos 1920, 660-662. Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından onaylanmayan bu belgenin bir imtiyaz olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır. Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, (1908-1923), (İstanbul:Tarih Vakfı Yurt yay., 2000), 162-163.

⁶ Birinci Dünya Savaşına giden süreçte Avrupa'daki büyük devletler birbirine hasım şekilde Üçlü İtilâf (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) ve Üçlü İttifak (İngiltere, Fransa ve Rusya) olmak üzere iki büyük blok halinde ayrılmış bulunuyordu. Bkz. Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 1914-1995, (İstanbul: Alkım Yayınevi, 18.Baskı, 2012), 59-61. İtalya, savaş başladıktan sonra 1915 Ağustos ayında İttifak devletlerine katılacaktır. Bkz.Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 155.

⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, (İstanbul: Harp Akademileri yay., 4. Baskı, 1987), 412-413. Emine Kısıklı, "Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 6/24, Kasım 1999, 487-526.

⁸ Bu antlaşmalar için bkz. Harry Howard, *The Partition Of Turkey, A Diplomatic Story, 1913-1923*, (Norman: University Of Oklahoma Press, 1931), 181-213.

⁹ *Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması*: Osmanlı-Asya topraklarını İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşan gizli antlaşmadır. İngiliz Diplomat-Asker Sir Mark Sykes ve Fransa Dışişleri Bakanı François George Picot tarafından 16 Mayıs 1916 tarihinde Londra'da imzalanan bu antlaşma, Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov tarafından 23 Ekim 1916 tarihinde Moskova'da imzalanmıştır. İtalya bu antlaşmaya 19 Nisan 1917 tarihli Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile katılmış ancak Rusya tarafından onaylanmamıştır. Sevr Antlaşması'nın bir ön versiyonu olarak değerlendirilen Sykes-Picot-Sazanov Antlaşması, Rusya'da Bolşevik Devrimi sonrasında Bolşevikler tarafından dünyaya ilan edilen İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında yaptıkları gizli emperyalist antlaşmalar arasında bulunmaktadır. Bkz. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 418-421.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

birliklerinin kontrolü altındadır. İngiliz kuvvetleri ise Musul'un yaklaşık 60 km. güneyindeki Gayyara (Kayyara) petrol kuyuları bölgesindedir.¹⁰

Musul Vilayeti'nin tamamına hâkim olmak isteyen İngilizler, Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 16.maddelerini dayanak olarak göstererek vilayetin tamamen boşaltılmasını istemişlerdir.¹¹ Osmanlı Hükûmeti'nin 9 Kasım 1918 tarihinde verdiği talimat doğrultusunda Türk kuvvetlerinin Musul Vilayeti'ni boşaltarak Diyarbakır Vilayeti'ne çekilmesiyle, Musul Vilayeti'nin tamamı, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, Osmanlı Hükûmeti ve ordu komutanının gerekli direnci göstermemeleri neticesinde, İngiliz kuvvetleri tarafından 15 Kasım 1918 tarihi itibarıyla fiilen işgal edilmiştir.¹²

1919 Paris Barış Konferansı esnasında yapılan İngiliz-Fransız görüşmeleri ve sonrasında San Remo Konferansı'nda 24 Nisan 1920 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan "Petrol Antlaşması" ile Musul Vilayeti İngiltere'nin nüfuz alanı olarak belirlenmiştir.¹³

Mustafa Kemal Paşa, 28 Aralık 1919 tarihinde Ankara'da yapmış olduğu açıklamada; Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk ordularının silahla savunduğu ve fiilen hâkim bulunduğu millî sınırın; İskenderun Körfezi güneyinden Antakya dahil olarak başlayarak doğuya doğru uzanan, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi içine alan hat olduğunu, bu sınırın Türk ve Kürt çoğunluğun yaşadığı topraklar olarak vatanı sınırladığını belirtmektedir.¹⁴

¹⁰ *Türk İstiklal Harbi (TİH)*, C.I, Mondros Mütarekesinin Tatbikatı, (Ankara: Gnkur.Basımevi, 1962), 78-79. Ali İhsan Sâbis, *Birinci Dünya Harbi*, C.4, (İstanbul: Nehir yay.,1991), 317-324. Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, (Ankara: TTK yay.,1973), 162-163.

¹¹ *Survey Of International Affairs*, 1925, Volume.I, The Islamic World, (Ed. Arnold Toynbee), (London: Oxford University press.,1927), 481.

¹² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, (Ankara: TTK yay., 2.Baskı, 2023), 31-35. 6.Ordu Komutanı Ali İhsan (Sâbis) Paşa'nın gerekli tedbirleri almaması sebebiyle Mondros Mütarekesi imzalanmadan bir gün önce Dicle Grubunu oluşturan 13.000 asker ve 50 topun İngilizlere esir düşmesi neticesinde Musul Vilayeti'nin savunulması sekteye uğramıştır. Bkz. Atatürk, *Nutuk*, (Ankara: ATAM yay, 2023), 473-475. İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, İngiliz güçlerinin bu dönemde Musul Vilayeti'ni fiilen işgalinin hukuksal bir dayanağı bulunmadığını kaydetmektedir. *Survey Of International Affairs*, 1925, 482.

¹³ İngiltere bunun karşılığında TPC'nin Irak'taki petrol ayrıcalığından Almanların payı olan %25'i Fransız Firması'na (Compagnie Francaise des Pétroles) devredecektir. Benjamin Schwadran, *The Middle East, Oil and The Great Powers*, (New York: Council For Middle Eastern Affairs press, 1959), 203-204. Howard, *The Partition Of Turkey*, 211-212. J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, A Documentary Record, 1914-1956, Vol.II, (New York: D.Van Nostrand Co. Inc., 1958), 75-77. Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, 1919-1926, (Ankara: AÜSBF yay.,1978), 276. *Survey Of International Affairs* 1925, 530.

¹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, 1906-1938, (Ankara: ATAM yay 5. Baskı, 1997), 6, 12. Musul Vilayeti; Mustafa Kemal Paşa'nın gayretleriyle belirlenmiş olan, Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 17 Şubat 1920 tarihinde kabul edilen Misakı Milli kararlarında tanımlanan bölge içinde yer almaktadır. Nejat Kaymaz, "Misâk-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında", VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976, *Bildiriler*, C.III, 1941-1958. *Survey Of International Affairs*, 1925, 490-491. Tevfik Biyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, (İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı yay., 2000), 136-137. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.II, (Ankara: TTK yay., 5. Baskı, 2009), 541.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın; 27.maddesinde Türkiye'nin güney sınırının Musul Vilayeti'nde İmadiye'nin güneyinden geçerek İran sınırına ulaşacağı belirtilmekte, 94.maddesinde ise Musul Vilayeti, Irak'ın bir parçası olarak İngiliz mandasına verilmektedir.¹⁵

TBMM Hükûmeti, Musul konusunda özellikle 1921 yılından itibaren fiilen tedbirler almaya başlamıştır.¹⁶ Bu kapsamda teşkil edilen bir gayri nizami harp müfrezesi 22 Haziran 1922 tarihi itibarıyla Revandiz'e gönderilmiştir.¹⁷ Milis Yarbayı Şefik Özdemir Bey komutasındaki bu kuvvetler, 31 Ağustos 1922 tarihinde Derbent muharebesinde İngiliz kuvvetlerine üstünlük sağlayarak Musul şehir merkeziyle temas kurmuştur.¹⁸ Bu başarılar üzerine Genelkurmay Başkanlığı tarafından El Cezire'deki kuvvetlerin Dicle Nehri'nin her iki tarafından Musul yönünde taarruz etmesine yönelik bir harekât planı hazırlanmıştır.¹⁹ Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanması sonrasında ortaya çıkan "Çanak Krizi"²⁰ sebebiyle Türk askerî gücünün Batı Anadolu'da toplanması zorunluğu meydana çıkınca bu harekât icra edilememiş, sonraki siyasal-askerî gelişmeler neticesinde Musul sorununun diplomatik yollarla çözülmesi seçeneği ön plana çıkmıştır.²¹ Mustafa Kemal Paşa 24 Ekim 1922 tarihinde United Press muhabirine verdiği mülakatta; "barış için esas noktanın Misakı Millî olduğunu, Musul Vilayeti'nin millî sınırlar içinde bulunduğunu" belirtmektedir.²²

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde Musul meselesi Türk ve İngiliz hükûmetleri tarafından en çok önem verilen konular arasında bulunmasına rağmen çözümlenememiştir.²³ 24

¹⁵ Sevr Antlaşması'nın 62., 63. ve 64.maddelerinde; Musul Vilayeti'nin kuzeyinde, Türkiye'nin güneydoğusunun bir kısmını kapsayan ve Kürtlerin çoğunlukta oldukları yerlerde muhtariyet verilmesi, devamında MC himayesinde Türkiye'den ayrı bir Kürdistan kurulması ve Musul Vilayeti ile birleşmesi öngörülmektedir. Sevr Antlaşması metni için bkz. Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., 1953.), 525-691.

¹⁶ Bkz. *Türk İstiklâl Harbi (TİH)*, C.IV, Güney Cephesi, (Ankara: Gnkur. ATASE Bşk.lığı yay., 2009), 296-299.

¹⁷ *TİH*, C.IV, Güney Cephesi, 299-302. Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi*, Askerî Yönden Çözüm Arayışları, 1922-1925, (Ankara: ATAM yay., 2011), 48.

¹⁸ Türkmen, *Musul Meselesi*, 51. *TİH*, C.IV, Güney Cephesi, 305-308. Şefik Özdemir Bey'in yerel aşiretlerden aldığı takviyelerle birlikte müfrezenin mevcudunu 1.000 kişiye ulaştırmıştır. Bütün milis kuvveti ise 8.000 kişiye yaklaşmaktadır.

¹⁹ *TİH*, C.IV, Güney Cephesi, 312. Türkmen, *Musul Meselesi*, 61-64.

²⁰ *Çanak Krizi* : Bu dönemde Doğu Trakya Yunan kuvvetlerinin, Çanakkale ve İstanbul Boğazlar bölgesi ile İstanbul şehri İtilaf kuvvetlerinin işgali altında bulunmaktadır. Bu bölgelere doğru ilerleyen Türk birliklerinin Çanakkale Boğazı bölgesinde bulunan İngiliz kuvvetleriyle karşı karşıya gelmesiyle, "Çanak Krizi" olarak adlandırılan, Türkiye ile İngiltere'yi yeni bir savaşın eşiğine getiren oldukça tehlikeli bir durum ortaya çıkmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. David Walder, *Chanak Affair*, (Londra: Hutchinson & Co., 1969).

²¹ *TİH*, C.IV, Güney Cephesi, 313. İngiliz kuvvetleri 22 Nisan 1923 tarihinde Revandiz'i ele geçirmiştir. Şefik Özdemir Bey ve müfrezesi İran üzerinden Türkiye'ye çekilmek zorunda kalmıştır. Türkmen, *Musul Meselesi*, 80-83. Böylece gayri nizami harp usullerine göre yürütülen ve başlangıçta önemli başarılar elde edilen Musul harekâtı sona ermiştir.

²² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, 1918-1937, (Ankara: ATAM yay. 5. Baskı, 1997), 69.

²³ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Haz.: Sabahattin Selek), (Ankara: Bilgi yay., 5.Baskı, 2018), 343. Lozan Barış Konferansı görüşmeleri ikinci dönemi başlamadan kısa bir süre önce TBMM Hükûmeti ile ABD Şirketi (Ottoman

Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nda; Musul konusu kapsam dışında bırakılmış, Türkiye-Irak sınırının dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında görüşmeler yoluyla dostça belirlenmesi, anlaşma olmazsa uyuşmazlığın Milletler Cemiyeti'ne sunulması hususu yer almıştır.²⁴ Bundan sonra yapılan Türkiye-İngiltere ikili görüşmeleri ve 19 Mayıs-5 Haziran 1924 İstanbul (Haliç) Konferansı'ndan da bir sonuç alınamamıştır.²⁵ İngiltere, Haliç Konferansı'nın sona ermesinden iki ay sonra, 6 Ağustos 1924 tarihinde Musul sorununun çözümü için Milletler Cemiyeti'ne resmen başvurmuştur.²⁶ Bundan hemen sonra, 7 Ağustos 1924 tarihinde, Hakkâri bölgesinde Nasturi ayaklanması başlayacaktır.²⁷

1. Musul Meselesinin Milletler Cemiyeti'nde 1924 Yılı Müzakere Süreci (20 Eylül-29 Ekim 1924)

Milletler Cemiyeti (MC)'ne intikal ettirilmesiyle çok uluslu bir ortamda başka bir boyut kazanan Musul meselesi, 20 Eylül 1924 tarihinden itibaren gerçekleştirilen MC Konsey toplantılarında ele alınmaya başlamıştır. Bu dönemde MC Konsey Başkanı olan Aristide Briand tarafından yönetilen oturumlarda Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Fethi Bey (Okyar), İngiltere'yi ise Adalet Bakanı Lord Parmoor başkanlığında bir heyet temsil etmektedir. Türkiye ve İngiltere hükûmet temsilcileri başlangıçtan itibaren Konsey'e sundukları birer muhtıra ile kendi görüşlerini açıklamışlardır.²⁸

American Development Company) arasında Chester İmtiyaz Sözleşmesi imzalanmış ve 9 Nisan 1923 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır. *TBMM ZC*, Devre.1, C.29, 21.İçtima, 9 Nisan 1923, 19-25. Ankara Hükûmeti'nin Chester projesini bu safhada devreye sokmasının amacı konferansta Musul Vilayeti'nin Türkiye sınırları içinde kalmasını temin etmek maksadıyla ABD ile İngiltere'yi karşı karşıya getirmek ve bu durumdan avantaj elde etmektir. Musul Vilayeti'nin Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye sınırları içine alınamaması ve Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmeler veya Milletler Cemiyeti hakemliği ile çözülmesi kararı, Musul petrolleri imtiyazının her durumda TPC tarafından kullanılacağı anlamına gelmektedir. Bu durum şüphesiz Chester imtiyazının cazibesini azaltacak ve Chester Sözleşmesi Aralık 1923'te iptal edilecektir. Bkz. Yeter Mengeş, "Gerçekleşmeyen Bir Amerikan Rüyası: Chester Projesi", *Journal of Anglo-Turkish Relations*, Volume 5, Number 2, June 2024, 41-73.

²⁴ *Survey Of International Affairs*, 1925, 495. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, (1920-1945), (Ankara: TTK yay., 3. Baskı, 2000), 94-96.

²⁵ Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986), 397. *Survey Of International Affairs*, 1925, 496. Konferansta Türkiye'yi Ali Fethi (Okyar) Bey başkanlığında bir heyet temsil etmektedir. Ankara hükûmeti tarafından Fethi Bey'e verilen talimat: Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancaklarının Türkiye'ye verilmesi, buna karşılık olarak Musul Vilayeti petrol gelirlerinden İngiltere'ye ortaklık verilebileceğidir. *Türk Dış Politikası (TDP)*, C.I, (Ed. Baskın Oran), (İstanbul: İletişim yay., 15. Baskı, 2009), 263. *Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı*, 1923-1934, (Ankara: Dışişleri Bakanlığı yay.,1973), 81.

²⁶ *Survey Of International Affairs*, 1925, 497.

²⁷ İngilizler tarafından teşvik ve destek verilen, tenkil harekâtı sonucunda 26 Eylül 1924 tarihi itibarıyla etkisiz hale getirilmiş olan bu ayaklanma hakkında detay için bkz. Suat Akgül, *Musul Sorunu ve Nasturi İsyanı*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2001), 103-131. Deniz Bayburt, "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 12/45, Bahar 2010, 1-36. Bilâl N.Şimşir, *Kürtçülük*, C.III, 1924-1999, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009), 115-119. Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, C.I-II, 1920-1927, (İzmir: İleri Kitabevi, 1995), 266-267. *Survey Of International Affairs*, 1925, 500-502.

²⁸ Nihat Erim, "Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye: Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, III/2, 1946, 328-343.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

İtalya’da Ekim 1922 sonunda iktidara gelen Mussolini ve Faşist Parti, 6 Nisan 1924 tarihinde yapılan seçimler sonucunda İtalyan Meclisi’nde çoğunluğu elde etmiş bulunmaktadır. Giderek artan bir şekilde Faşist yönetimin kontrolü altına giren İtalyan basınında dış politika, “büyük güçler arasında denge” ve “İtalya’nın saygınlığı” anlayışı ile ele alınmaktadır. İtalyan basınında bu dönemde Musul konusu; jeopolitik bir sorun değil uluslararası hukuk ve diplomasi konusu olarak irdelenmekte, MC süreci gazetelerin Cenevre, Paris, Londra ve İstanbul’da bulunan muhabirleri kanalıyla yakından takip edilmektedir.

La Stampa gazetesinde yer alan haberde; Fethi Bey başkanlığındaki Türk Heyeti’nin 13 Eylül’de Cenevre’ye geldiği belirtilmekte, daha önce Lozan Barış Konferansı ve İstanbul Konferansı’nda savunulan Musul Vilayeti’nin kaderinin halk oylaması ile belirlenmesine dair Türk görüşünün savunulmasının beklendiği, Türk Heyeti tarafından MC Sekreterliği’ne bu konuda bir muhtıra sunulduğu belirtilmektedir.²⁹

Il Popolo d’Italia gazetesinde; Musul meselesinin geçmişi özetlenmekte ve MC Konseyi’nde 20 Eylül 1924 tarihinde icra edilen oturumda tarafların açıklamaları yer almaktadır. Buna göre Fethi Bey; İngiliz kuvvetlerinin Mondros Mütarekesi imzalandığında Musul-Süleymaniye hattının güneyinde bulunduğunu, mütareke imzalandıktan sonra haksız gerekçelerle kuzeye ilerleyerek Musul Vilayeti’ni işgal etmiş olduğunu, İngiltere’nin İstanbul (Haliç) Konferansı’nda Hakkâri Vilayeti’nin de Irak sınırlarına dahil edilmesini talep ettiğini, bunların Türkiye tarafından kabul edilmediğini belirtmiştir. Fethi Bey, İngiltere’nin Lozan Barış Antlaşması’na aykırı olarak 19 Temmuz 1924 tarihinde Süleymaniye’yi işgal ettiğini hatırlatarak, mevcut statükoya uyulmazsa Türkiye’nin de statükoya uymama hakkı olacağını ifade etmiş ve Musul Vilâyeti halkının hangi devletin vatandaşı olmak istediğine ilişkin bir “halk oylaması (plebisit)” yapılmasını istemiştir. İngiliz temsilcisi Lord Parmoor, Musul meselesinin bir petrol meselesi değil Türkiye-Irak sınırının belirlenmesi meselesi olduğunu, Arap çoğunluğun Türk yönetimi altında yaşamak istemediğini, Irak Krallığı ile İngiltere arasında yapılan ve MC’ye sunulmuş bir manda antlaşması³⁰ bulunduğunu, MC onayı olmadan manda antlaşmasının sonlandırılmayacağını kaydetmiştir. Parmoor ayrıca Türk tarafının istediği halk oylamasına karşı çıkarak, Musul halkının plebisiti anlamayacağını öne sürmüş ve meselenin yerinde incelenmesi amacıyla bir MC komisyonunun görevlendirilmesini talep etmiştir. Parmoor, Irak’ın güvenliği ve bölgesel istikrar açısından Musul Vilayeti’nin Irak mandası içinde kalması gerektiğini savunarak, Konsey’den Musul Vilayeti’ni Irak’a bırakan bir sınır çizilmesini talep etmiştir. Fethi Bey bu iddialar üzerine son derece kibar bir dille İngiliz temsilcinin söylediklerini reddederek halk oylaması yapılmasında ısrar etmiş, diğer yandan Musul Vilayeti’nin kuzeyinde meydana gelen olaylar için İngiliz Hükûmeti’ni suçlamayı da

²⁹ “A Ginevra”, *La Stampa*, 14 Eylül 1924, 7.

³⁰ İngiliz hükûmeti tarafından, 10 Ekim 1922 tarihli İngiltere-Irak Manda Antlaşması 17 Haziran 1924 tarihinde MC’ye sunulmuş ve 27 Eylül 1924 tarihinde MC Konseyi tarafından not edilmiştir. Bu antlaşma 10 Kasım 1924 tarihinde İngiliz Kralı George, 12 Aralık 1924 tarihinde Irak Kralı Faysal tarafından tasvip edilmiştir. *Survey Of International Affairs* 1925, 469-470.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

ihmal etmemiştir. Il Popolo d'Italia muhabiri son olarak; tarafların oldukça sert ve inatçı olduklarını, görüşmelerin sonraki oturumlarda devam edeceğini belirtmektedir.³¹

Il Mondo gazetesinde, MC Konseyi'nde 22 Eylül 1924 tarihinde gerçekleştirilen oturumla ilgili haberler yer almaktadır. Gazetede; Lozan Barış Konferansı ve İstanbul (Haliç) Konferansı'nda İngiltere ile Türkiye arasında üzerinde anlaşmaya varılamayan Musul konusunun MC'de yeniden ele alınmış olduğu, İngiltere ve Türkiye'nin Musul Vilayeti'nin tamamını talep ettiği belirtilmekte ve ayrıntılar verilmektedir. Buna göre Lord Parmoor; İngiltere'nin meseleyi sadece Türkiye-Irak sınırı sorunu olarak gördüğünü, Musul'un zaten Irak topraklarında bulunduğunu, sadece sınırları belirlemek üzere bir anlaşmaya varmak gerektiğini, İngiliz Hükûmeti'nin MC tarafından verilen bir görevle Irak'ın mandaterliğini Araplar ve Kral Faysal ile üstlenmiş olduğunu, halk oylamasını kabul etmediğini çünkü bir devletin sınırlarının halk oylamasıyla belirlenemeyeceğini söylemiştir. Fethi Bey; etnik, coğrafi, ekonomik, politik ve stratejik nedenlerle Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye geri verilmesi gerektiği argümanını tekrarlayarak, Irak sınırının Musul Vilayeti Türkiye'ye bırakılacak şekilde tespit edilmesi gerektiğini belirtmiş ve İngiltere'nin sınır ihlallerini protesto ettiğini ifade etmiştir. Lord Parmoor ise İngiliz Hükûmeti'nin sınır olayları ile ilgili protestosunu belirterek, Irak kuvvetlerinin sınır ihlalinde bulunmadıklarını iddia etmektedir.³²

Musul konusunda MC'de görüşmeler devam ederken bir taraftan da Musul Vilayeti kuzeyinde ve sınır boyunda Türk ve İngiliz güçleri arasında çatışmalar yaşanmakta, her iki taraf da diğerini sınır ihlali yapmakla suçlamaktadır. Bu dönemde Türk kuvvetleri güney sınırında güvenlik tedbirlerini artırmıştır. La Stampa gazetesinde, bu sırada sınırdan 3 mil içeri girdiği iddia edilen Türk kuvvetlerine İngiliz uçakları tarafından ateş açıldığı haberi yer almaktadır.³³

MC Konseyi'nde 25 Eylül 1924 tarihinde yapılan oturumda Fethi Bey ve Lord Parmoor ayrı ayrı MC'nin Musul hakkında hakemlik yetkisini MC Sözleşmesi'nin 15.maddesi³⁴ kapsamında kendi hükûmetlerinin kabul ettiğini belirtmişlerdir.³⁵ MC Konseyi'nde 30 Eylül 1924 tarihinde yapılan oturumda varılan mutabakata göre Türk ve İngiliz temsilciler Musul hakkında MC Konsey kararlarını hükûmetlerinin kabul edeceklerini yeniden beyan etmişlerdir. Konsey tarafından sınır konusunda karar alınincaya kadar tarafların durumda değişiklik getirebilecek askerî ve diğer hareketlerden kaçınacaklarına dair beyanları not edilmiştir. Aynı oturumda Musul konusunun yerinde incelenmesi maksadıyla İsveçli Diplomat Einar af Wirsén

³¹ "L'Acuta Controversia Fra Inglesi e Turchi Per Mosul", *Il Popolo d'Italia*, 21 Eylül 1924, 8.

³² "La Questione di Mosul", *Il Mondo*, 23 Eylül 1924, 6.

³³ "Gli Invasori Turchi Dispersi degli Aviatori Inglesi", *La Stampa*, 27 Eylül 1924, 7. "L'Incidente Anglo-Turco nell'Irak", *Corriere della Sera*, 27 Eylül 1924, 7.

³⁴ *MC Sözleşmesi 15.Maddesi*: Konsey tarafından alınan kararların uyulması zorunlu olmadığı ancak buna uyan tarafa savaş açılmayacağını belirtmektedir. Eğer Konsey kararı çoğunlukla alınmışsa bu son şart ortadan kalkmaktadır. Bkz. "The Covenant of the League of Nations", *League Of Nations Official Journal*, February 1920, 3-12. (archives.unige.ch. Erişim tarihi.19.12.2025)

³⁵ "I Lavori di Ginevra", *La Stampa*, 26 Eylül 1924, 6.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

başkanlığında, eski Macar Başbakanı Kont Pal de Teleki ve Belçikalı Emekli İstihkâm Albay Albert Paulis'den meydana gelen özel bir inceleme komisyonu tefrik edilmiştir.³⁶

La Stampa gazetesinde Musul meselesi hakkında 30 Eylül 1924 tarihinde İngiliz Avam Kamarası'nda yapılan görüşmeye ilişkin haberler görülmektedir. Buna göre; Sömürgeler Bakanı Thomas, Mezopotamya'da meydana gelen sınır olayları ile ilgili bilgi vermekte ve bu olayların İngiltere ile Türkiye arasında bir savaş olduğu anlamına gelmediğini ancak İngiliz Hükûmeti'nin sınır olayları sebebiyle MC'ye başvurduğunu ifade etmektedir. Thomas, Türk birliklerinin sınırı geçmesi üzerine İngiliz uçakları tarafından bombardıman edildiğini, bu olaylar esnasında üç İngiliz görevlinin yaralandığını kaydetmektedir. İngiliz Hükûmeti'nin sınır boyunca konuşlandırılmış olan Türk birliklerinin geri çekilmesini istediğini ancak Türk Hükûmeti'nin buna cevap vermediğini, bu durumun statükonun ihlali anlamına geldiğini, Türk Hükûmeti'nin bu durumu Lozan Barış Antlaşması kapsamında değerlendirdiğini, Türk birliklerinin Irak'ın kuzey kısmında yerleştiklerini ve tahkimat yapmakta olduklarını, çekilmeye niyetleri olmadığını bu durumda İngiliz Hükûmeti'nin yeniden MC'ye başvurduğunu ifade etmektedir.³⁷

İtalyan gazetelerinde Musul konusunun MC toplantılarında yukarıda açıklanan şekillerde gündeme geldiği ve sorunun bir sıcak savaşa dönüşme ihtimali olduğu yorumları yapıldığına dikkat çekilmektedir.³⁸ Briand, MC'de yaptığı bir konuşmada; MC Konseyi tarafından ele alınan konular arasında bulunan Musul konusunun, Doğu'da büyük bir yangın başlatabilecek bir mesele olabileceğini kaydetmektedir.³⁹ İngiliz Kralı George V tarafından dış politika konularında yayımlanan bildiride ise Musul konusu şu şekilde yer almaktadır: “*Musul sorunu, Türkiye ile İngiltere'nin sınırlarında statükoyu korumak için çalışmalarını üstlendiği özel bir komisyona emanet edilmiştir.*”⁴⁰

Türkiye-Irak sınırında ihlallerin sürmesi ve tarafların bu konudaki şikayetleri üzerine MC Konseyi tarafından 27-31 Ekim 1924 tarihleri arasında Brüksel'de yapılan olağanüstü oturumlarda konu yeniden ele alınmış ve Konsey tarafından 29 Ekim 1924 tarihinde, tedbir amaçlı, “Brüksel Hattı” olarak adlandırılan geçici bir sınır hattı tespit edilmiştir.⁴¹ Bu karar uyarınca her iki taraf askerî güçlerini 15 Kasım 1924 tarihi itibarıyla bu hatta göre konumlandırmıştır.

³⁶ *Survey Of International Affairs*, 1925, 498-499. Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, 401-403. MC Konseyi tarafından bu heyet kurulurken Türkiye'nin eski müttefiki Macaristan'dan bir üye, İngiltere'nin müttefiki Belçika'dan bir üye, tarafsız İsveç'den bir üye şeklinde tasarlanarak görüşünde bir denge sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

³⁷ “Da Mossul alla Mecca”, *La Stampa*, 1 Ekim 1924, 6.

³⁸ “Gli Incidenti alla Frontiera di Mosul Che Inaspriscono La Contesa Turco-Inglese”, *Corriere della Sera*, 2 Ekim 1924, 5.

³⁹ “La Società delle Nazioni”, *La Stampa*, 5 Ekim 1924, 5.

⁴⁰ “Il Proclama Reale”, *La Stampa*, 10 Ekim 1924, 7.

⁴¹ “Confine Provvisorio per Mosul Deciso alla Conferenza di Bruxelles”, *Corriere della Sera*, 30 Ekim 1924, 3.

2. Milletler Cemiyeti Musul İnceleme Komisyonu (Wirsen Komisyonu) Raporu

Wirsen başkanlığındaki MC İnceleme Komisyonu (Wirsen Komisyonu), Londra ve Ankara'daki temaslarından sonra 27 Ocak 1925 tarihinde Bağdat üzerinden Musul'a varmış ve burada incelemelerini tamamlayarak 23 Mart 1925 tarihinde Cenevre'ye dönmüştür. Türkiye tarafından bu komisyona müşavir olarak görev yapmak üzere Cevat Paşa (Çobanlı) ve iki tercüman görevlendirilmiştir.⁴²

Wirsen Komisyonu Musul'da çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra, 13 Şubat 1925 tarihinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da geniş bir alana yayılan Şeyh Sait ayaklanması başlamıştır.⁴³ Bu ayaklanma 15 Nisan 1925 tarihi itibarıyla bastırılmış olmakla birlikte Türkiye'nin Musul meselesinde elini oldukça zayıflatacak, Musul'a karşı kullanabileceği askeri gücü bu ayaklanmayı bastırmak için kullanmak zorunda kalacaktır. Bu durum İngiltere'nin Türkiye sınırları içindeki Kürtlerin bile hoşnut olmadığı, Türk yönetiminin Musul'da yönetime talip olamayacağı propagandasına hizmet ederek, İngiliz politikasına oldukça fazla yarar sağlayacaktır.⁴⁴

Wirsen Komisyonu tarafından hazırlanan "Türkiye ile Irak Arasındaki Sınır Sorunu" başlıklı rapor 16 Temmuz 1925 tarihinde MC'ye sunulmuştur.⁴⁵ İtalyan gazetelerinde ağustos ayının başından itibaren rapora ilişkin bilgi ve yorumlar yer almaya başlamıştır. Corriere della Sera gazetesinde yer alan haberde; Wirsen Komisyonu raporunda Musul Vilayeti'ne ilişkin oldukça detaylı coğrafik, demografik, sosyolojik ve ekonomik bilgiler yer aldığı, raporun kroki ve haritalarla desteklenmekte olduğu belirtilmektedir. Raporun açıklamalar ve tespitlerin yer aldığı ana kısmında; Musul Vilayeti'nin, Türkiye tarafından bu hakkından feragat edilmedikçe, yasal açıdan Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğu, vilayetin Türkiye veya Irak'a bağlanması söz konusu olursa; Türkiye'nin çok daha istikrarlı bir ülke olması nedeniyle, manda

⁴² *Survey Of International Affairs, 1925*, 504.

⁴³ Uğur Mumcu, *Kürt-İslâm Ayaklanması, 1919-1925*, (İstanbul: Tekin yay., 2. Baskı, 1991), 66-68. İki yıldır hazırlanmakta olduğu anlaşılan bu isyanın başlamasından kısa bir süre sonra Ali Fethi Bey'in istifası sonrasında 4 Mart 1925 tarihinde İsmet Paşa (İnönü) yeniden başbakan olurken, dışişleri bakanlığına Tevfik Rüştü Bey (Aras) getirilmiştir. Aynı gün TBMM'de alınan kararlarla isyanın bastırılması için Takrir-i Sükûn kanunu çıkarılmış, Ankara ve Diyarbakır İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. *TBMM ZC*, Devre.II, C.15, İçtima Senesi.II, 69.İçtima, 4 Mart 1925, 127-129, 130-149, 149-154.

⁴⁴ Şeyh Sait ayaklanmasının Musul meselesine etkileri için bkz. Bilâl N.Şimşir, *Kürtçülük*, C.II, 119-122. *Türk Dış Politikası*, C.I, 266. *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu, 1924-1938*, (Haz.Bilâl N.Şimşir), Belge.14, 22 Nisan 1925, (Ankara: TTK yay., 1975), 55-56. Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, (Ankara: Yeniğün Haber yay., 1998), 18-26. Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, s.309-315. Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi*, (1918-1926), (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., 1987), 167-177. Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi, Işığında Şeyh Sait Olayı*, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, (Ankara: Boğaziçi yay.,1992), 179-211. Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, (Çev.Remziye Arslan), (Ankara: ÖZ-GE yay.,1991), 361-363. Bu dönemde, 15 Mart 1925 tarihinde, İngiltere ile Irak arasında 75 yıl süreli, Musul ve Bağdat vilayetlerini kapsayan bir petrol anlaşması yapılmıştır.

⁴⁵ MC Üçlü Komisyon raporunun İngilizce kopyası için bkz. "Question Of The Frontier Between Turkey and Iraq", Report Submitted to The Council by the Comission Established by Council Resoulution of 30 September 1924. (archives.ungeneva.org. Erişim tarihi.18.12.2025.)

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

yönetiminde olmayan Irak yerine Türkiye'ye bağlanmasının daha uygun olacağı, Musul Vilayeti'nde halkın çoğunluğunun Irak'a değil Türkiye'ye bağlanmak istediğinin görüldüğü kaydedilmektedir. Raporda Irak'taki manda yönetiminin 1928 yılında sona ereceği hatırlatılarak, manda yönetiminin 25 yıl olması halinde vilayetin Irak'a bağlanmasının en uygun seçenek olduğu tespitleri yer almaktadır. Raporun tavsiye edilen kararın açıklandığı sonuç bölümünde; Musul Vilayeti'nin bölünmemesi, bölünmesi zorunlu olursa Küçük Zap Nehri'nin esas alınması, MC tarafından daha önce belirlenmiş olan Brüksel Hattı'nın Türkiye ile Irak arasında sınır olması, bu hattın güneyinin 25 yıl süreyle MC mandası altında kalması ve bu bölgede yaşayan Kürtlere yönetim, adalet, eğitim gibi konularda birtakım haklar verilmesi koşulları ile Irak ile birleşmesi önerilmektedir. Komisyon raporunda ayrıca bahsedilen hakların verilmemesi durumunda Kürtlerin Arap egemenliği yerine Türkiye ile birleşmeyi tercih edeceği, Musul Vilayeti'nin Irak ile birleşmesinde çok ciddi siyasal sorunlar çıkacağı değerlendirilirse, çok daha istikrarlı olan Türkiye'de kalmasının daha avantajlı olacağı da ifade edilmektedir. Gazetede söz konusu rapora ilişkin görüşmelerin Eylül ayı başından itibaren yapılacak MC Konsey oturumlarında ele alınmasının beklendiği not edilmektedir.⁴⁶

Wirsén Komisyon raporuna ilişkin *Avanti* gazetesinde yer alan yorumda; İngiltere'nin hayati hammadde olarak değerlendirdiği petrole ilişkin tutumunu dünya savaşı öncesi dönemden itibaren büyük ölçüde değiştirdiği, artık en değerli hazinenin petrol, zengin petrol yataklarına sahip olan Musul'un ise büyük önemi olduğu belirtilmekte, Curzon'un Kasım 1918'deki "*müttefiklerin zaferinin bir petrol dalgasıyla kazanıldığı*" sözüne atıf yapılmakta, MC Konseyi'nin nasıl bir karar vereceğini tahmin etmenin zor olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷

Corriere della Sera gazetesinde Londra kaynaklı olarak verilen haber ve yorumda; Komisyon raporunda belirtilen Musul Vilayeti'nin 1926 yılında sona erecek olan İngiliz manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması şartıyla Irak'a verilmesi, aksi durumda Türkiye'ye devredilmesi gerektiği hususunun İngiltere'de iyi karşılanmadığı belirtilmektedir. Londra siyasal çevrelerinde bu kararın Irak yönetiminin zayıflığını ve hatta yapaylığını vurguladığı, aynı çevrelerin manda yönetiminin devamına da olumlu bakmadığı belirtilen gazetede, manda yönetiminin İngiliz halkına daha şimdiden milyonlarca sterline mal olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸

Corriere della Sera gazetesinde; Londra siyasal çevrelerinde, üç yıl önce dönemin başbakanı Bonar Law⁴⁹ tarafından Avam Kamarası'nda yapılan konuşmada Irak'a girmenin İngiliz politikasının büyük bir hatası olarak değerlendirildiği, yerine gelen Başbakan Stanley Baldwin⁵⁰ tarafından ise İngiliz kuvvetlerinin 1926 itibarıyla büyük bir mali yük oluşturan Irak

⁴⁶ "Le Proposte a Ginevra Per Confine Nella Zona di Mosul", *Corriere della Sera*, 8 Ağustos 1925, 7. Arnold J. Toynbee, Kenneth P. Kirkwood, *Turkey*, (London: Ernest Benn Ltd, 1926), 282-283. Komisyonun çalışmaları için bkz. *Survey Of International Affairs*, 1925, 504-507.

⁴⁷ "Il Petrolio Causa di Guerra", *Avanti*, 14 Ağustos 1925, 1.

⁴⁸ "La Decisione Ginevrina Per Mosul Scontenta L'Inghilterra", *Corriere della Sera*, 9 Ağustos 1925, 6.

⁴⁹ *Bonar Law* (1858-1923): İngiliz devlet adamı ve politikacı, Muhafazakâr Parti mensubu, 23 Ekim 1922-Mayıs 1923 döneminde İngiltere başbakanıdır.

⁵⁰ *Stanley Baldwin* (1867-1947): İngiliz devlet adamı ve politikacı, Muhafazakâr Parti mensubu, Mayıs 1923-Ocak 1924 ve Kasım 1924-Haziran 1929 dönemlerinde İngiltere başbakanıdır.

mandasını terk edeceğinin ifade edilmiş olduğu hatırlatılmakta, sadece stratejik bir değeri olan Irak için yalnızca 1921 yılında İngiliz vatandaşlarının ceplerinden 100 milyon sterlin harcanmış olduğu, Irak'ta petrol rezervlerinin olduğunun sadece varsayım olduğu, ülkenin tamamının çöl ve kavurucu sıcaklara sahip bataklıklarla kaplı olduğu belirtilmektedir. İngiliz basınında Irak'taki koşullar dikkate alındığında; Türklere ve Kürtlere herhangi bir maliyeti olmayacak ancak İngiliz vatandaşlarına çok pahalıya mal olacak bir savaş ihtimali vurgulanmakta, bu emareler, İngiliz heyetinin Irak'ta İngiliz mandasının uzatılmasına karşı çıkacağı anlamında yorumlanmaktadır.⁵¹

Avanti gazetesinde, MC Konseyi'nde görüşülecek konular arasında Musul meselesinin de bulunması nedeniyle Konsey'de temsil edilen devletlere ek olarak Türkiye'nin de 2 Eylül 1925 tarihinde açılacak olan MC Konsey toplantısına davet edildiği belirtilmektedir. Komisyon tarafından yapılan inceleme sonucunda hazırlanan raporun karar için Konsey'e havale edilmiş olduğunu kaydeden gazete, İngiltere'nin Irak'taki manda yönetimini 25 yıl süreyle devam ettirilmesini talep edeceğini, bu durumda Musul Vilayeti'nin Faysal yönetimine teslim edileceğini, MC Konseyi'nin İngiltere'nin bu talebine cevabının henüz belli olmadığını, MC böyle bir karar verse bile Türkiye'nin tutumunun, engelleyici ve tehdit edici olacağını belirtmektedir.⁵²

3. Musul Meselesinin Milletler Cemiyeti'nde 2-19 Eylül 1925 Süreci

Musul meselesi MC Konseyi Aristide Briand başkanlığında oturumlarında, Wirsén Komisyonu raporu üzerinden 2 Eylül 1925 tarihinden itibaren tekrar görüşülmeye başlanmıştır. MC Konsey toplantılarına katılmak üzere görevlendirilen Türk Heyeti; Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Bey (Aras), İkinci Delege Bern Ortaelçisi Münir Bey (Ertegün), Belgrat temsilcisi Yusuf Hikmet Bey (Bayur) ve Cevat Paşa (Çobanlı)'dan meydana gelmektedir. Heyet 21 Ağustos 1925 tarihinde yola çıkmıştır.⁵³

İtalyan gazetelerinde MC oturumlarında gerçekleşen Musul tartışmaları günlük yayınlarla kamuoyuna yansıtılmaktadır. Bunlardan örnekler aşağıda açıklanmıştır. La Stampa gazetesi bu rapordan ne İngiltere'nin ne de Türkiye'nin memnun olmadığı yorumunda bulunmaktadır.⁵⁴ Corriere della Sera gazetesinde Türk tarafının uzlaşmazlığının mutlak olduğu, bir anlaşmaya varılacaksa bunun oturumlar dışında yapılacak birçok faaliyetle sağlanabileceği yorumu yapılmaktadır. Gazetede olası anlaşmanın tartışmalı bölgenin bölünmesiyle sağlanabileceği, bu takdirde Musul şehrinin Irak'ta, Kerkük ve Süleymaniye'nin Türkiye'de kalabileceği yorumu yapılmaktadır.⁵⁵

⁵¹ "La Vertenza Anglo-Turco", *Corriere della Sera*, 1 Eylül 1925, 7.

⁵² "La Prossima Sessione della L.d.N.", *Avanti*, 15 Ağustos 1925, 1.

⁵³ "La Questione di Mosul", *Avanti*, 21 Ağustos 1925, 4.

⁵⁴ "Il Consiglio della Società della Nazioni Inizia i Suoi Lavori", *La Stampa*, 3 Eylül 1925, 1 "La 35. Sessione della Società della Nazioni Aperta", *Il Popolo d'Italia*, 3 Eylül 1925, 1.

⁵⁵ "La Prima Seduta del Consiglio delle Nazioni", *Corriere della Sera*, 3 Eylül 1925, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

MC Konseyi Başkanı Briand tarafından açılışta söz verilen Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Bey⁵⁶ Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne saygısını ve Türkiye'nin barışçıl niyetlerini tekrar ederek Türkiye'nin Suriye ve Irak üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçtiğini ancak MC'nin Türkiye'nin hukukuna zararlı olacak şekilde bu devletlerin hırslarına destek vermeyeceğini beklediğini belirtmektedir. T.Rüştü Bey, Komisyon raporuna eleştiriler getirerek Türkiye'nin manda yönetimini tanımadığını, Türkiye'nin Musul üzerindeki egemenlik haklarını muhafaza ettiğini, Musul Vilayeti'nin Irak'la birleşmesini kabul etmediğini, Lozan Barış Antlaşması'nda konunun MC'ye arz olunacağını yer aldığını, MC'nin uyuşmazlığa taraf devletlerin kabulü olmadan tarafları bağlayacak bir karar alamayacağını açıklamıştır.⁵⁷ Aynı oturumda İngiltere'nin sadece Doğu'da barışı güvence altına almak isteğinde bulunduğunu ifade eden İngiltere temsilcisi L.S.Amery; Brüksel Hattı'nın güneyinin Irak'a bırakılması için Wirsén Komisyon raporunda öne sürülen şartların İngiliz Hükûmeti tarafından kabul edildiğini ancak mevcut sınırın Irak lehine Hakkari'de kuzeye doğru genişletilmesini istediklerini açıklamıştır. Amery, Türk temsilcilerin Türklerle Kürtleri aynı halkmış gibi gösterdiğini ancak komisyon raporunda farkların gösterildiğini, Türklerin tartışmalı bölgedeki nüfusun %5'ni oluşturduğunu, Musul'da Türkler lehine bir hareket olmadığını, Türkiye'de yaşayan Kürtler olduğundan, Irak'ta yaşayan Kürtlerin de Türkiye'yi tercih etmeleri gerekeceği sonucu çıkarmanın doğru olmadığını, Türk Hükûmeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılmak zorunda kalınan Kürt isyanının bunun tersine işaret ettiğini belirtmektedir. T.Rüştü Bey, Amery'nin konuşmasından sonra kısa, canlı ve öz bir şekilde Amery tarafından dile getirilen özellikle azınlıklara verilecek haklar ve Kürt ayaklanmasına atıf hakkında oldukça sert eleştirilerde bulunmuştur. Azınlıklarla ilgili konuların MC Konsey tartışmaları dışında olması gerektiğini ifade eden T.Rüştü Bey, ayaklanmada tutuklanmış olan Kürt isyanı liderinin itirafları doğrultusunda yapılan soruşturma sonucunda, isyancıların halkın istediği rejime ve vicdan özgürlüğüne karşı olmaları nedeniyle cezalandırılmış olduğunu belirtmiş ve Musul köylerindeki halkın İngiliz uçakları tarafından bombardıman edildiklerini belirterek bu durumu protesto ettiğini ifade etmiştir. Öğleden sonraki oturumda tekrar söz alan T.Rüştü Bey; Musul'un coğrafi ve tarihi nedenlerle Irak'ın değil Türkiye'nin bir parçası olduğunu, Musul'un ekonomik aktivitelerinin gerçekleştirilebilmesi için Türkiye'ye bağlanarak Akdeniz ve Karadeniz limanlarını kullanmasının yaşamsal olduğunu belirtmiş ve Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye verilmesi gerektiğini belirtmiştir. İtalyan gazetelerindeki ortak yorum, MC Konseyi'nin iki tarafı uzlaştırmada giderek daha fazla zorluk çektiğidir.⁵⁸

⁵⁶ Ahmet Tevfik Rüştü Aras (1883-1972) : 1925-1938 yılları arasında Türkiye Dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. Bu dönemde Türkiye'yi Musul konusunda MC oturumlarında temsil etmektedir. Tevfik Rüştü Bey, MC'de Eylül 1925 döneminde yaptığı konuşmalarından bir kısmını bir kitap içinde yayımlamıştır. Bkz. Tevfik Rüştü Aras, *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, (İstanbul: Akşam Matbaası, 1935).

⁵⁷ "Aspra Polemica Anglo-Turca per Mosul", *Il Popolo d'Italia*, 4 Eylül 1925, 8. "Un Triumvirato per Mosul", *La Stampa*, 5 Eylül 1925, 1.

⁵⁸ "Intransigenza a Ginevra dei Delegati Britannici e Turchi", *Corriere della Sera*, 5 Eylül 1925, 1. "Il Dibattito Anglo-Turco per Mosul", *Il Messaggero*, 4 Eylül 1925, 7.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

MC Konseyi günün sonunda Briand'ın önerisi doğrultusunda özel bir oturumda toplanarak, tarafsızlık garantisi için Doğu ile doğrudan ilgisi olmayan üç ülkeden bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Bu komiteye verilen görev; Türk ve İngiliz hükûmetlerinin iddiaları ve Wirsén Komisyon raporunu inceleyerek MC Konseyi'ne çözüm önerilerinde bulunmasıdır. Söz konusu Üçlü Komite'de; raportör Bo Östen Undén (İsveç), üyeler Quinones de Leon (İspanya) ve Alberto Guani (Uruguay) görevlendirilmiştir.⁵⁹

La Stampa gazetesinde Musul konusunun MC'de görüşülmesi sürecinin İngiliz kamuoyunda İngiliz Hükûmeti'nin Cenevre'deki performansının ciddi bir şekilde eleştirildiği kaydedilmektedir. The Times gazetesinde Musul konusunun önemli bir toprak meselesi olduğu belirtilerek, küçük bir Asya devleti ile İngiliz İmparatorluğu arasında hakemlik yapması istenen MC'nin süreci daha fazla uzatmadan karar vereceğine güvenildiği, Türk basınında Türk Hükûmeti'nin MC hakem kararını reddedeceği haberleri olduğu, İngiliz Hükûmeti için önemli olan konunun, "*Türk Hükûmeti Konsey kararına uymazsa ne yapacağını bilmemesi*" olduğu yorumu yer almaktadır.⁶⁰

İtalyan gazetelerinde, İngiliz kamuoyunda Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması halinde bunun İngiliz vergi mükelleflerine yük getireceği gerekçesiyle büyük bir tepki olduğuna dair haberler yer almaktadır. Corriere della Sera gazetesinde, Cenevre'de İngiliz tarafınca Musul petrolleriyle ilgili en küçük bir imadan dahi kaçınılmakta olduğu, bunun nedeninin kamuoyunda birçok kişi tarafından var olduğu iddia edilen Musul'daki çok zengin petrol yatakları konusunun Türkiye ile İngiltere arasındaki anlaşmazlığın gerçek nedeni olduğunun öne çıkmasının engellenmesi olduğu belirtilmektedir. Gazetede, İngiliz Sömürgeler Bakanlığı tarafından yayımlanan resmî bir bildiride yeni manda antlaşmasının İngiliz vergi mükelleflerine hiçbir yeni yük getirmeyeceği açıklamasının İngiliz kamuoyunda tatminkâr olmaktan uzak olarak değerlendirildiği kaydedilmektedir. Ayrıca Daily Mail gazetesinde; 1918 yılından beri Mezopotamya'ya milyonlarca sterlin harcama yapıldığı, bu yılki harcamanın ise daha şimdiden bir milyon sterlini geçtiğinin büyük puntalarla verildiği, Baldwin'in de Lloyd George ile aynı hatayı yaptığı takdirde aynı kaderi paylaşacağı, İngiltere'nin mandayı kabul etmek zorunda olmadığı, konunun parlamentoda görüşülmesi gerektiği, İngiliz halkının Mezopotamya'dan bir an önce çekilmek istediği, İngiliz İmparatorluğu'nun savaş ve barış ihtimallerine ilişkin kaderinin Cenevre'de kararlaştırılamayacağının kaydedildiği belirtilmektedir. Bu süreçte Winston Churchill ve Lord Curzon'un İngiliz kamuoyuna savaş tehlikesi hakkındaki uyarıları da dikkat çekmektedir.⁶¹

Cenevre'de gazetecilere mülakat veren Amery, İngiliz Hükûmeti'nin Musul tezini savunmakta, MC'nin Irak mandası teklifinin yanlış anlaşıldığını ifade etmektedir. Amery'ye göre 8.000 kişilik bir ordusu bulunan Irak, sivil yönetim bakımından kendisine yeterlidir.

⁵⁹ *Survey Of International Affairs, 1925, 511-513. "I Dibatti per Mosul", Corriere della Sera, 5 Eylül 1925, 1.*

⁶⁰ "Consigli Londinesi di Moderazione nel Dibattito con La Turchia", *Corriere delle Sera*, 4 Eylül 1925, 1

⁶¹ "Levata di Scudi in Inghilterra", *Corriere delle Sera*, 5 Eylül 1925, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

İngiltere'nin karşıladığı harcamanın 20 milyon sterlinden 4 milyon sterline düşeceğini belirten Amery, bunun 2 milyon sterlininin Irak'ta konuşlu İngiliz hava kuvvetleri için kullanılacağını, kısa bir süre sonra İngiltere'nin harcama yapmasına gerek kalmayacağını iddia etmektedir. The Times dış ilişkiler editörü tarafından Cenevre'den gönderilen telgrafta, Amery'nin açıklamaları onaylanmakta ve ancak bazı korkak zihinlerin Türklerin saldırgan karakterinden endişe ettikleri belirtilmektedir.⁶²

Bu dönemde İtalyan basınında 40.000 kişilik bir Türk askerî gücünün Irak sınırında yığınak yaptığı ve MC Konsey kararının Türkiye'nin aleyhine olması durumunda Irak'ın işgal edileceği haberleri yer almaktadır. Bu haber The Times'ın İstanbul muhabiri tarafından teyit edilmiştir. Buna göre Türkler dört tümenlik bir gücü Musul istikametinde harekete geçirmiş bulunmakta, Eskişehir'in güneyindeki bölgeye yabancı gazeteciler sokulmamaktadır.⁶³ Cenevre'den alınan bir başka raporda; Türklerin 40.000 kişilik bir kuvvetle Brüksel Hattı'nı geçerek Irak içlerine ilerlemeye başladığı, Türk birliklerinin İngiliz uçaklarından korunmak için gece intikal edip gündüz vadilerde saklandığı bildirilmektedir. Bu gelişmeler üzerine İngiliz Hükûmeti MC'de protestoda bulunmuştur. Musul sorunu ile ilgili huzursuzluğun arttığı İngiliz kamuoyunda; ezici bir çoğunluk dış maceraya karşı çıkarken, Amery "kirli bir savaş çığırıklığı" yapmakla suçlanmaktadır. İtalyan gazetelerinde ayrıca İngiliz kamuoyunda hükûmetin Musul konusunda izlenen politika ve İngiliz vatandaşlarına yüklenecek fazladan vergiler nedeniyle sert bir şekilde eleştirilmekte olduğu haberleri de yer almaktadır.⁶⁴

Üçlü Komite raporunu 19 Eylül 1925 tarihinde MC Konseyi'nde okumuştur. Üçlü Komite raporu doğrultusunda MC Konseyi ortaya çıkan bazı hukuksal şüpheler nedeniyle bu koşullarda bir karar almaktan kaçınmıştır. MC Konseyi'nin bir karar alamaması her iki tarafta da hayal kırıklığı yaratmıştır. Konsey, Lozan Barış Antlaşması'nın 3.maddesinin ne şekilde yorumlanacağı, kararın oybirliği mi yoksa oy çokluğu ile mi alınacağı, tarafların katılımının nasıl olacağı hususlarında Lahey Uluslararası Adalet Divanı'ndan usule ilişkin görüş talep etmeye karar vermiştir. Bu karar sonrasında Tefvîk Rüştü Bey üzüntüsünü oldukça sınırlı bir şekilde dile getirmiştir. Musul Vilayetini bir parçası olarak gören Türkiye; Lozan Antlaşması'nın temel tezine ve Lord Curzon tarafından antlaşma imzalanmadan önce yapılan açıklamayı hatırlatarak, MC Sözleşmesi'nde oylamaların nasıl yapılacağını yer aldığını da belirterek hakemliğini talep etmediği Adalet Divanı'na başvurulmasına karşı çıkmaktadır.⁶⁵ Türk Hükûmeti konunun siyasi olduğu ve hukuksal bir değerlendirmeye sonuçlandırılmayacağı görüşünü öne sürerek, İngiltere'nin aksine, Adalet Divanı çalışmasına temsilci göndermemiştir.⁶⁶

⁶² "La Tesi Britannica per Mosul", *Corriere della Sera*, 10 Eylül 1925, 1.

⁶³ "La Questione di Mosul", *Corriere della Sera*, 12 Eylül 1925, 6. "I Turchi Penetrati nell'Irak?", *Corriere della Sera*, 16 Eylül 1925, 6.

⁶⁴ Bu konuda örnekler için bkz. "La Grave Situazione Interno a Mosul", *Avanti*, 20-21 Eylül 1925, 1.

⁶⁵ "Irritazione di Ruscdi Bey", *Corriere della Sera*, 20 Eylül 1925, 6. "Un'Aspra Polemica per Mosul", *Corriere della Sera*, 20 Eylül 1925, 6. "La Questione di Mosul Sempre Aperta", *Avanti*, 20-21 Eylül 1925, 4.

⁶⁶ *Cumhuriyetin İlk 10 Yılı*, 99.

Il Tevere gazetesinde MC Konseyi'nin Adalet Divanı'na başvurma kararı almasının diplomatik çevrelerde güçlü bir ikaz yarattığı ve basında bu kararın şiddetle eleştirildiği haberleştirilmektedir.⁶⁷ Bu dönemde İtalyan basınında yer alan haberlerde Türkiye'nin son gelişmeler üzerine kısmî seferberlik ilan ettiği, Çanakkale Boğazı'nın kapatılması dahil askerî bazı tedbirler almasının olası olduğu haberleri dikkat çekmektedir.⁶⁸ Avanti gazetesinde yer alan yorumda; MC'ne kısa ömründe iki önemli uluslararası meseleyi çözerek barışı kurtarma fırsatı verildiği, bunların Korfu ve Musul meseleleri olduğu, bu iki konuda da MC'nin çözümden elini eteğini çekmiş olduğu belirtilerek, Batılı demokrasileri eleştirilmekte ve MC'nin varlığının harekete geçmek için yeterli olmadığı ifade edilmektedir.⁶⁹

4. Laidoner Komisyonu'nun Görevlendirilmesi, Musul'daki İncelemeleri ve Raporu

MC Konseyinde Musul görüşmeleri devam ederken Brüksel Hattı'nın her iki tarafında statükonun bozulduğu iddiaları Türk ve İngiliz makamları tarafından karşılıklı suçlamalar ile dile getirilmektedir. Bu süreç içinde İngiliz Hükûmeti tarafından Brüksel Hattı'nın her iki tarafında yaşayan Hristiyan (Asuri, Keldani) grupların Türk makamları tarafından zorla göç ettirildiği ve kötü muameleye tabi tutulduklarına dair şikayetler MC Konseyi'nde dile getirilerek bölgeye bir inceleme komisyonu gönderilmesi talep edilmiştir.⁷⁰

MC Konseyi'nde 24 Eylül 1925 tarihinde yapılan oturumdaki tartışmalar İtalyan gazetelerinde yer almaktadır. Buna göre T.Rüştü Bey; İngiliz şiddeti hakkında karşı şikayetleri dile getirerek, Hristiyanların Türkiye topraklarından sınır dışı edilmediğini, yabancılarla anlaşarak kendi hükûmetine isyan eden ve cezalandırılmaktan korkarak sınırı geçen Türk uyruklular olduğunu ifade etmiştir. Bu sınır olaylarının “azınlık sorunu” olarak MC'nin konusu olmadığını vurgulayan T.Rüştü Bey, 1923 yılından beri meydana gelen sınır olaylarının incelenmesi ve inceleme komisyonunun Brüksel Hattı'nın güneyinde kalması şartıyla komisyon gönderilmesini kabul edeceğini belirtmiştir. Tüm geçmişi ortaya dökmenin faydalı olmayacağını öne süren Amery ise Brüksel Hattı'nın her iki tarafında inceleme yapılması konusunda ısrar etmiştir. Bundan sonra yapılan oylamada yeni bir inceleme komisyonu teşkil edilerek Brüksel Hattı'nın her iki tarafında söz konusu olayların incelenmesi ve Konsey'e rapor sunulması kararı kabul edilmiştir. Bu kararı Amery hemen kabul ederken, T.Rüştü Bey, Brüksel Hattı'nın kuzeyinde inceleme yapılması konusunda Ankara'dan alacağı talimata bağlı olarak “çekince” koymuştur.⁷¹

⁶⁷ “La Questione di Mossul”, *Il Tevere*, 22 Eylül 1925, 1.

⁶⁸ “La Turchia Mobilita”, *La Stampa*, 24 Eylül 1925, 3. “Complicazioni per Mosul?”, *Avanti*, 24 Eylül 1925, 4.

⁶⁹ Quidam, “La Societa delle Nazioni e La Guerra”, *Avanti*, 27-28 Eylül 1925, 1.

⁷⁰ *Survey Of International Affairs*, 1925, 516.

⁷¹ “Un Commisario della Lega delle Nazioni Eseguita Una Inchiesta a Mosul”, *Il Messaggero*, 25 Eylül 1925, 1. “Importante Discussione a Geneva”, *Il Popolo d'Italia*, 25 Eylül 1925, 8. “Le Chiacchiere di Geneva”, *Avanti*, 25 Eylül 1925, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Bu süreçte T.Rüşti Bey ve Amery'nin beyanları İtalyan gazetelerinde yer almaktadır. T.Rüşti Bey'in Cenevre'de Daily Express muhabirine verdiği mülakat Corriere della Sera gazetesinde yayımlanmaktadır. Buna göre T.Rüşti Bey; Türkiye'nin Musul'u kendisine vermeyen hiçbir kararı kabul etmeyeceğini, Türk Hükûmeti'nin her türlü olasılığa karşı hazırlıklı olduğunu, “*savaş mı barış mı olacağının İngiltere'ye bağlı bulunduğunu*” ifade etmektedir. T.Rüşti Bey; Türkiye, İngiltere, Irak ve İran'ın tartışmalı bölgeyi silahsızlandırmak konusunda anlaşmaya varmaları durumunda birkaç yüzyıl boyunca bölgede barışın garantiye alınacağını vurgulamaktadır. Türkiye'nin Avrupa'daki en önemli dostunun İngiltere olduğunu belirten T.Rüşti Bey, dostça bir siyasal anlaşmanın mümkün olduğunu, petrol konusunda da bir anlaşmanın olabileceğini ifade etmektedir.⁷²

Amery, Londra'da İngiliz Hükûmeti'nin Musul konusunda izlediği politika hakkında açıklama yapmak üzere gazetecileri kabul etmiştir. Amery, bazı Londra gazetelerinde İngiliz Hükûmeti'nin çatışmayı kışkırtan bir politika izlediği yorumlarından yakınmaktadır. Türkiye'nin kendisine uygun olan kararı kabul edeceğine inandığını belirten Amery, Türkiye'nin bir savaş açacağını düşünmediğini belirtmekte, İngiltere'nin savaş tehdidinden dolayı anlaşmadan vazgeçmesi durumunda genel olarak barış davasına ve İngiliz İmparatorluğu'nun itibarına zarar vereceğini ifade etmektedir. Gazetecilerin Türkler zorla Musul'u almak isterse İngiltere'nin ne yapacağını sorması üzerine Amery, Türklerin Irak'ın bir parçası olan Musul için İngiltere'ye savaş açacak kadar çılgın olmadıklarını ancak bu gerçekleşirse İngiltere'nin Irak'ı savunacağı cevabını vermiştir.⁷³

MC Konseyi tarafından 28 Eylül 1925 tarihinde yapılan oturumda Brüksel Hattı'nın kuzey ve güneyinde inceleme yapacak komisyonun üyeleri olarak; Eston General Johan Laidoner (başkan), İspanyol Ortega Nunez ve Çekoslovak Albay Rud Jac belirlenmiştir.⁷⁴ Bu oturumda Türk Heyeti, komisyonun Brüksel Hattı'nın kuzeyinde inceleme yapması konusunda olumlu bir yaklaşım göstermemiştir.⁷⁵

Türkiye, 26 Ekim 1925 tarihinde Irak'a gelerek incelemelere başlayan Laidoner başkanlığındaki komisyonunun sahada Brüksel Hattı'nın kuzeyinde inceleme yapmasına izin vermemiştir. Brüksel Hattı'nın güneyinde sahada inceleme yapan Laidoner Komisyonu, MC Konseyi'ne sunduğu 16 Kasım 1925 tarihli raporunda; Brüksel Hattı'nın doğal bir sınır olmadığı ve haritalarda sağlıklı bir şekilde işaretlenmediği için sınır hattında hareketler bulunduğunu, bu hattın güneyinde Türk karakolları bulunmadığını, İngiliz uçaklarının bu hattın kuzeyinde uçtukları iddiasının “*optik bir yanılsama*” olduğunu, Türklerin Hristiyanları zor kullanarak ve şiddet uygulayarak sürdükleri, kötü muamelede bulundukları, bu durumun gerçek

⁷² “Rusdi Bey Suggestisce all’Inghilterra La Smilitarizzazione della Zona Contesa”, *Corriere della Sera*, 27 Eylül 1925, 6.

⁷³ “Amery Non Crede Ad Una Guerra ma L’Inghilterra Pronta a Difendersi”, *Corriere della Sera*, 30 Eylül 1925, 6.

⁷⁴ “Il Consiglio delle Nazioni si Aggiorna Nominando La Commissione per Mosul”, *Corriere della Sera*, 29 Eylül 1925, 7. *Survey Of International Affairs*, 1925, 516.

⁷⁵ “Chisura dell’Assemblea Ginevrina”, *Corriere della Sera*, 27 Eylül 1925, 6.

nedeninin anlamak için Brüksel Hattı'nın kuzeyinde Türklerle temas edilerek inceleme yapılması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁶ Laidoner ve heyetinin İngiliz iddialarını destekleyen ve 10 Aralık 1925'te MC'de ele alınan bu raporu, MC Konseyi'nin Musul konusundaki nihai kararında oldukça etkili olacaktır.⁷⁷

Başbakan İsmet Paşa, 12 Aralık 1925 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada Milletler Cemiyeti'nde Musul konusundaki son gelişmeler hakkında bilgi vermekte, Laidoner tarafından, Türkiye'nin katılmadığı oturumda MC Konseyi'ne sunulan raporu eleştirmektedir. Batılı diplomatların ne zaman Türkiye'nin aleyhine siyasi ve fena bir karar vermek durumunda olurlarsa, Hristiyanlara kötü muamele propagandası geleneğini öne sürdüklerini belirten İsmet Paşa, benzer durumun Laidoner raporunda da kullanıldığını, Brüksel Hattı'nın sadece güneyinde inceleme yapan Laidoner'in İngilizlerin iddiaları destekleyen ifadelerle dolu bir rapor hazırladığını kaydetmektedir.⁷⁸

5. Milletler Cemiyeti'nin Musul Meselesi Hakkında Nihai Toplantıları ve Kararı (Kasım-Aralık 1925)

Adalet Divanı tarafından 21 Kasım 1925 tarihinde MC'ye verilen mütalaada; Türkiye-Irak sınırı konusunda, Lozan Barış Antlaşması kapsamında, MC'nin bağlayıcı karar alabileceği, yapılacak oylamaya taraf ülkelerin katılabileceği ancak oybirliği hesaplamasında taraf ülkelerin oylarının dikkate alınmaması görüşü verilmiştir.⁷⁹

Türkiye'nin Musul konusunda meydana gelen son gelişmeler sonrası benimseyeceği tutum Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan kabine toplantısında belirlenmiş ve MC Konseyi'nin zorunlu tahkim kararının reddedilmesi kararı MC toplantısına katılacak T.Rüşti Bey'e bildirilmiştir.⁸⁰

Corriere della Sera gazetesinde yer alan yorumda; MC Konseyi'nin önümüzdeki dönemde savaş sebebi olacak kadar karmaşık olan Musul sorunu hakkında karar vereceği belirtilmektedir. Gazetede; İnceleme Komisyonu raporunda, "*Musul'un yasal açıdan ayrılmaz bir biçimde Türkiye'nin bir parçası olduğunun belirtildiği ancak yasal kriterlerin sorunu çözmek için yeterli olmadığı*" hususunun varlığına dikkat çekilmektedir. Gazetede ayrıca Amery tarafından Musul Vilayeti olmadan Irak'ın savunulamayacağını iddia edildiği, Türkleri

⁷⁶ Laidoner Raporu için bkz. "Situation In The Locality Of The Provisional Line Fixed A Brussels On October 29th, 1924", *League of Nations*, C.785-1925-VII, 9 Aralık 1925. *Survey Of International Affairs*, 1925, 516-518. *Iraq Report 1925*, (Administration Of Iraq For The Year 1925), (London: HMSO press, 1926), 16-17. (Bu rapor İngiliz Hükümeti tarafından MC için hazırlanmıştır.) (archives.ungeneva.org. Erişim tarihi.17.12.2025)

⁷⁷ *Survey Of International Affairs*, 1925, 519-520. Arnold J.Toynbee, Kenneth P.Kirkwood, *Turkey*, (London: Ernest Benn Ltd., 1926), 284. *Cumhuriyetin İlk On Yılı*, 103.

⁷⁸ *TBMM ZC*, Devre. II, C.20, İçtima Senesi. III, 23. İçtima, C.2, 12 Aralık 1925, 111-114.

⁷⁹ "Il Responso dell'Aja per Mosul", *Corriere della Sera*, 22 Kasım 1925, 6. Nihat Erim, "Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye: Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, III/2, 1946, 335-343.

⁸⁰ "Intransigenza Turca per Mosul?", *Corriere della Sera*, 23 Kasım 1925, 1. "La Turchia Respinge", *Avanti*, 29 Kasım 1925, 4.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Hristiyanlardan uzak tutacak etnik ve dinsel gerekçeler öne sürüldüğü, bu gerekçelerin Musul konusunda İnceleme Komisyon raporları ve Adalet Divanı görüşü dikkate alınarak çözüm önerileri sunacak olan MC Üçlü Komitesi tarafından da ele alınan temel argümanlar olduğu kaydedilmekte, sonuçta kararın MC Konseyi'nde oy birliği ile verileceği ifade edilmektedir.⁸¹

Corriere della Sera gazetesinde yer alan yorumda ilginç bir bakış açısı gündeme getirilmektedir. Buna göre Musul konusunda MC Konseyi ve Adalet Divanı tarafından dikkate alınmayan ancak çok önemli bir rol oynayan bir unsur daha varsa o da petroldür. Nitekim Daily Express gazetesinde, petrolün Musul siyaseti üzerindeki gizemli etkisine ışık tutulması çağrısı yapılmıştır. İngiltere'nin donanmasının ihtiyaçları için mümkün olduğunca çok petrol kaynağını elinde tutmasında çıkarı vardır ancak İngiliz Hükûmeti Anglo-Persian Şirketi'ndeki hisselerini satmış durumdadır. Bazı çevreler Musul'un ister Türkiye'ye ister Irak'a verilsin petrolün İngiliz olarak kalacağını söylüyor. Şöyle ki: Musul Irak'ta kalırsa, petrol kuyuları Anglo-Persian Şirketini içeren Sir Henry Deterding'in başkanlığındaki BPC'de kalacaktır. Musul Türkiye'ye verilirse, petrol Lord Inverforth'un eline geçecektir. Yani petrol mücadelesi aslında Sir Deterding ile Lord Inverforth arasında yapılmaktadır.⁸²

Corriere della Sera gazetesinde yer alan haberde; İngiliz tarafının Chamberlain başkanlığında, alışılmadık bir biçimde, otuz kişilik bir heyetle, Cenevre'ye gittiği belirtiliyor. Adalet Divanı'ndan gelen, kararın oybirliği ile alınacağı ve oybirliği hesabında tarafların oylarının sayılmayacağı yorumu sonrasında İngiliz tarafında sorunun çözülmeceği ihtimali gizlenemez büyük bir gerginlik yaratmış bulunuyor. Londra çevrelerinde; Musul sorununu incelemek ve çözüm yollarını belirlemek maksadıyla görevlendirilen Üçlü Komite arasında olası çözümler konusunda tam bir mutabakat olmadığı, tüm Konsey üyelerinin kabul edebileceği bir öneride bulunabilecekleri konusunda şüpheler olduğu konuşuluyor. Corriere della Sera muhabiri, “*Her iki taraf da ‘ya hepsi ya hiç’ dediğinde bir ara çözüm düşünülebilir mi?*” diye sormakta, Kemalist Türkiye'nin Musul konusunu bir rejim meselesi haline getirdiğini, Musul Vilayeti'nin tamamı Türkiye'ye verilmezse Mustafa Kemal Paşa'nın iktidarda kalamayacağı ve ülkenin anarşiye sürüklenebileceğinin söylendiğini ifade ederek, Türkiye'nin askerî bir girişimde bulunmaya istekli olabileceğini belirtmekte, her iki tarafın birbiriyle yeniden temas kurmaları ve MC'nin asgari bir uzlaşma zemini bulmasını temenni etmektedir.⁸³

Avanti gazetesinde, Cenevre'de MC Konsey toplantılarında Musul meselesinin ele alınacağı belirtilerek İngiliz ve Türk temsilcilerin karşı karşıya gelerek tezlerini açıklayacakları ifade edilmektedir. Gazetede yer alan Londra kaynaklı bir habere göre İngiltere ile Fransa arasında yapılan gizli bir anlaşmaya göre; Türkiye Musul'a karşı harekete geçerse Fransa, İngiltere'nin yanında savaşacak, İngiltere ise Suriye'deki sorunlarında Fransa'ya destek

⁸¹ “Il Criterio Giuridicio Ginevrino”, *Corriere della Sera*, 6 Aralık 1925, 6.

⁸² “Battaglia per il petrolio”, *Corriere della Sera*, 6 Aralık 1925, 6.

⁸³ “Le Concialibili Tesi di Londra e di Angora”, *Corriere della Sera*, 7 Aralık 1925, s.1. “Il Giuoco di Kemal Pascia”, *Corriere della Sera*, 7 Aralık 1925, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

verecektir. Bütün bu hareketler MC adına yapılacaktır.⁸⁴ Corriere della Sera gazetesinde daha farklı bir yorum dikkat çekmektedir. Westminster gazetesinden alınan bir haberde; İngiltere'nin Doğu'daki manda toprakları için Fransa ile bir anlaşma yaptığı, bunun Türkler tarafından Musul'a karşı yapılacak bir saldırı karşısında MC kapsamında müdahaleyi de kapsadığı duyurulmaktadır. Gazetede bu anlaşmanın Türkiye'ye karşı birleşik bir cephe anlamına geldiği ancak Musul sorununa dostça bir çözüm bulunursa, Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile bir anlaşma içinde müttefik olma olasılığı da bulunduğu, bu durumda İtalyan dış siyaseti için de ilginç fırsatlar ortaya çıkacağı yorumu bulunmaktadır.⁸⁵

Musul meselesi İtalya temsilcisi Vittorio Scialoja⁸⁶ başkanlığında toplanan MC Konsey oturumlarında 8 Aralık 1925 tarihinden itibaren yeniden ele alınmaya başlanmıştır. İtalyan gazetelerinde oturumla ilgili detaylı bilgiler yayımlanmakta, Scialoja başkanlığındaki MC Konseyi'nin Türkiye'nin manevralarına karşı tavır aldığı belirtilmektedir. MC Konseyi tarafından konuyu incelemekle görevlendirilmiş olan Üçlü Komite'nin raportörü Unden tarafından, Adalet Divanı'nın görüşünün kabul edilmesi ve uygulanmasının uygun olduğu, MC Konseyi'nin hakemlik yapan bir yargı organı olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü dile getirilmiştir. Bu dönemde Türkiye delegeşi olan Münir Bey⁸⁷ yaptığı kırk beş dakikalık konuşmada; Türkiye'nin Adalet Divanı'na görüş sorulmasına karşı çıkmasına rağmen bunun yapıldığını, Adalet Divanı'nın verdiği görüşe karşı çıkan Paris Üniversitesi'nden bir profesörün görüşüne⁸⁸ ise itibar edilmediğini hatırlatarak, oylamada oybirliği aranmasını ve tarafların oylarının da sayılmasını, Konsey'in uzlaştırmacı ve arabulucu rolünde olması gerektiğini ifade etmiştir. Bundan sonra Scialoja, Adalet Divanı görüşünün uygulanması konusunun oylanmasını isteyince bu oylamada yöntem sorunu ortaya çıkmıştır. Türk delege oybirliği ile karar alınmasını istemiştir. Konsey bundan sonra Türkiye temsilcisi olmadan özel olarak toplanmış ve oylamanın tarafların oyları hesaba katılmadan yapılması kararı almıştır. Müteakiben yapılan oylamada Adalet Divanı görüşü kabul edilmiştir. Türk delege alınan bu kararları kabul etme yetkisinin olmadığını beyan etmiştir.⁸⁹ Bu karar üzerine Türk Hükûmeti, MC Sözleşmesi'nin ihlal edildiği gerekçesiyle MC hakemliğini kabul etmemeye karar vermiştir.⁹⁰

⁸⁴ "Il Problema di Mosul Davanti alla S.d.N Un Trattato Segreto Tra Francia e Inghilterra?", *Avanti*, 8 Aralık 1925, 4.

⁸⁵ "La Collaborazione Franco-Inglese", *Corriere della Sera*, 6 Aralık 1925, 6.

⁸⁶ *Vittorio Scialoja* (1856-1933): İtalyan devlet adamı ve politikacı. 1921-1932 yılları arasında İtalya'nın MC baş temsilcisi olarak görev yapmıştır.

⁸⁷ *Mehmet Münir Ertegin* (1883-1944): Türk devlet adamı, hukukçu ve diplomattır. Bern ortaelçisi (23 Mart 1925-29 Ekim 1929) olarak görev yaptığı dönemde Cenevre'de devam etmekte olan Musul görüşmelerinde Türkiye'yi temsil etmiştir.

⁸⁸ Bu dönemde Musul meselesi hakkında Paris Hukuk Fakültesi profesörlerinden M. Gilbert Gidel tarafından Türkiye'nin görüşlerini savunan bir değerlendirme yapılmıştır. Bkz. Nihat Erim, "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye: Musul Meselesi", 343.

⁸⁹ "Gli Sforzi della Turchia a Ginevra per Silurare L'Arbitrato su Mosul", *Corriere Della Sera*, 9 Aralık 1925, 1.

⁹⁰ "La Turchia Non Accetta L'Arbitrato della S.d.N.", *Avanti*, 10 Aralık 1925, 4. *Cumhuriyetin İlk On Yılı*, 103.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

MC Konseyi tarafından 10 Aralık 1925 günü toplantıya davet edilen T.Rüşti Bey, buna karşılık olarak; geline aşamada müzakerelere devam için kendi hükûmetinden talimat almadığını, Adalet Divanı ve MC Konseyi'nde izlenen yöntemi kabul etmediğini bir kez daha beyan eden bir mektup göndermiştir. T.Rüşti Bey Cenevre'den ayrılmadan Ankara'dan yeni talimatlar beklemektedir. Gazete, Türk tarafının zaman kazanmaya çalıştığı kanaatindedir.⁹¹

MC Konseyi 10 Aralık 1925 tarihinde, Türk baş temsilcisinin katılmadığı oturumda, Brüksel Hattı'ndaki şiddet olaylarını incelemek üzere Musul'a gönderilen Laidoner Komisyonu'nun raporunu dinlemiştir. Avanti gazetesinde yer alan bu raporda; Türk yetkililerin söz konusu heyetin Brüksel Hattı'nın kuzeyinde inceleme yapmasına izin vermedikleri, heyetin bir uçakla hattın üzerinde inceleme yapmaya çalıştığı ancak sınır hattının arazide tam olarak işaretlenmemiş olduğu, Türk askerlerinin bazı yerlerde hattın güneyinde bulunmalarının sınırın belirsiz olmasıyla açıklanabileceği, Türk askerleri tarafından 3.000 civarında Hristiyan ahalinin zorla sınırın güneyine Irak topraklarına gönderildiği, göçmenlerin ifadelerine göre şiddete maruz kaldıkları, köylerinin yağmalandığı, diğer Hristiyanların Türkiye içlerindeki kamplara göçe zorlandığı bilgileri yer almaktadır. Gazete muhabiri, eski Avrupa'da gereksiz yere acımasızlık olarak değerlendirilen bu uygulamaların, milletlerin kendilerini arındırmak zorunda oldukları anlayışı ile açıklandığını, Kemalist Türkiye'nin bir taraftan Avrupalılaşmaya çalışırken diğer yandan tamamen Türklere dönüşmeye çalıştığı yorumu yapmaktadır.⁹² Corriere della Sera gazetesi, Musul meselesi MC Konsey görüşmelerinin bu safhada aldığı şekil ve çözümsüzlüğü "*Gordiyon Düğümü*" olarak adlandırmaktadır.⁹³

Musul konusunda bir ABD ajansına Cenevre'de mülakat veren Amery; İngiltere tarafından Türkiye'ye karşı saldırgan politikalar izlendiği iddialarını reddetmiş, İngiliz Hükûmeti'nin Musul konusunda MC'nin kararı ne olursa olsun kabul edeceğini tekrarlamıştır. Amery, Sevr Antlaşması'yla Musul'un verilmiş olduğu Irak'ın çıkarlarını korumaya çalıştıklarını ifade etmekte, ayrıca Laidoner'in raporunda da yer alan Hristiyanların durumunun ciddiyetinden bahsetmektedir. Amery İngiltere'nin savaş istemediğini ancak "*halihazırda üstlendiği toprak sorumluluğunun bir sonucu olarak savaşa zorlanırsa görevini yapacağını*" eklemektedir. Amery, ayrıca MC Konseyi'nde Türkiye aleyhine bir karar çıkması halinde bir savaş çıkabileceğini düşünmediğini, Türkiye'nin barışa ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴

T.Rüşti Bey, 14 Aralık sabahı Paris'ten geldiği Cenevre'de gazetecilere verdiği mülakatta; Wirsén Komisyonu raporu kapsamında, İngiltere'nin Irak'ta 25 yıl boyunca manda yönetimini üstlenmeyi taahhüt etmemesi halinde Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye verilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. T.Rüşti Bey, geçici bir çözüm olarak Musul Vilayeti'nin bölünmesini, bölgenin askersizleştirilmesini, Türkiye ile Irak arasında yapılacak ekonomik bir

⁹¹ "Drammi di Popolazioni nei Dibatti di Ginevra", *Corriere della Sera*, 11 Aralık 1925, 1.

⁹² "La Questione di Mosul", *Avanti*, 11 Aralık 1925, s.4. "Il Rapporto su Mosul", *Corriere della Sera*, 11 Aralık 1925, 1.

⁹³ "Il Nodo Gordiano di Mosul", *Corriere della Sera*, 12 Aralık 1925, 6.

⁹⁴ "Il Ministro Inglese Amery a Mosul", *Corriere della Sera*, 12 Aralık 1925, 6.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

anlaşmaya, İngiltere'nin yanı sıra güvenlik boyutunda Fransa'nın da katılmasının kabul edilebileceğini ifade etmektedir.⁹⁵

MC Üçlü Komitesi, 14 Aralık itibarıyla kendi aralarında uzun toplantı sonunda karar için mutabakat sağlamış bulunmaktadır. Bu safhada MC'de oybirliği gerektiğinden MC Konsey üyelerinin tamamından onay elde edilmeye çalışılmaktadır.⁹⁶ Üçlü Komite tarafından, Wirsén ve Laidoner Komisyonlarının raporları ve Adalet Divanı mütalaası dikkate alınarak hazırlanan Türkiye-Irak sınır meselesine ilişkin tahkim kararı teklifi, 16 Aralık 1925 tarihinde MC Konseyi gündemine getirilmiştir.⁹⁷ MC Konsey Başkanı Scialoja kararın açıklanacağı oturumu açarken, salonda bulunmayan Türk Heyeti'nin oturuma iştirak etmeye davet etmiştir. Bu sırada T.Rüşti Bey tarafından MC Sekreterliğine hitaben gönderilen mektup Sir Eric Drummond⁹⁸ tarafından Konsey oturumunda okunmuştur. T.Rüşti Bey mektubunda; Üçlü Komite raporu ve belgelerin kendisine toplantıdan sadece iki saat önce ulaştığını, Türk Heyeti'nin bu koşullarda oturuma katılarak MC tahkim kararını dinleme yetkisi olmadığını belirtmektedir. Bir devletin kendisine ait bir toprak parçası üzerindeki egemenliğinin kendi rızası dışında kaldırılamayacağını belirten T.Rüşti Bey, Musul Vilâyeti üzerinde Türkiye'nin hükümlanlık hakkının tamamıyla bâki olduğunu ifade etmektedir. Bundan sonra Başkan Scialoja, salonda hiçbir Türk temsilci olmamasından üzüntü duyduğunu ancak Konsey'in Lozan Barış Antlaşması 3.maddesi kapsamında kendisine verilen görevi yerine getireceğini belirtmiştir. Müteakiben gerçekleştirilen Konsey oturumunda okunan Üçlü Komite'nin uzun raporu sonrasında yapılan oylama sonucunda karar oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu karara göre; Brüksel Hattı'nın küçük düzeltmelerle Türkiye-Irak sınırı olarak belirlenmesi, bu hattın güneyinde kalan Musul Vilayeti topraklarının İngiltere ile Irak arasında mevcut manda yönetiminin 25 yıl süreyle yenilenmesi ve bölgede yaşayan Kürtlere bazı haklar verilmesi ana koşullarıyla Irak'a verilmesine karar verilmiştir. İngiltere tarafından talep edilen Brüksel Hattı'nın kuzeyindeki dağlık sınır ise kabul edilmemiştir. MC Konseyi, görevlendirilen komisyonların Musul Vilayeti'nde yaptığı çalışmaların sonuçlarına ve Adalet Divanı'nın görüşüne büyük ölçüde bağlı kalmıştır. Oylamadan sonra Amery, tamamen İngiltere'nin lehine olarak değerlendirilebilecek bu kararı İngiliz Hükûmeti'nin kabul ettiğini açıklamıştır. Chamberlain yaptığı konuşmada; İngiliz Hükûmetinin Türkiye'ye karşı katı bir tutum içinde olmadığını, MC kararının devreye girmesiyle Türk-İngiliz ilişkilerinin daha güvenli ve kolay hale geleceğini, İngiliz

⁹⁵ "La Turchia prospetta un compromesso se l'Inghilterra si disinteressa dell'Irak", *Corriere della Sera*, 15 Aralık 1925, 2. Tefik Rüşti Bey'in Cenevre'den Paris'e gelmesi ve burada aynı sürede Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Çiçerin'in de bulunması çeşitli spekülasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fransa'nın Musul sorununda arabulucu vasfıyla müdahil olabileceği, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi Musul'a karşı askerî bir harekâtta destekleyebileceğine dair ihtimallerin gerçekçi olmadığına dair yorumlar dikkat çekmektedir. "La Francia Non Vuole Inserirsi nella Contesa Anglo Turco", *Corriere della Sera*, 15 Aralık 1925, 6.

⁹⁶ "Anche L'Inghilterra Intransigente nella Questione Mosul", *La Stampa*, 12 Aralık 1925, 7. "I Tentativi di Accordo per Mosul Falliti", *Il Popolo d'Italia*, 13 Aralık 1925, 8. "Tre Ore Seduta del Consiglio per Il Conflitto Anglo-Ottomano", *Il Popolo d'Italia*, 15 Aralık 1925, 8.

⁹⁷ "La Decisioni Ginevrine", *Corriere della Sera*, 16 Aralık 1925, 6.

⁹⁸ Sir James Eric Drummond (1876-1951): İngiliz diplomat ve politikacıdır. 1920-1933 yılları arasında Milletler Cemiyeti'nin ilk genel sekreteri olarak görev yapmıştır.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Hükûmeti'nin Türkiye'nin getirmek istediği önerileri görüşmeye hazır olduğunu ifade etmektedir.⁹⁹

MC toplantısına iştirak etmeyen ve bu kararı kabul etmeyen Türkiye'de MC'nin bu kararı gerek resmî çevrelerde ve gerekse halk tarafından büyük bir hayal kırıklığı, üzüntü ve tepkiyle karşılanmıştır. Tepkilerin adresi İngiliz emperyalizmi ve MC'nin İngiltere'nin tahakkümü altındaki sistemi olmuştur.¹⁰⁰

Cenevre'de Türk Heyeti tarafından MC kararının açıklanmasından sonra basına verilen bildiride; Türkiye'nin Musul Vilayeti üzerindeki haklarının bâkî olduğunu ve Üçlü Komite raporunda tavsiye edilen sınırın Lozan Barış Antlaşması'yla ortadan kalkmış olan Sevr Barış Antlaşması'nda belirtilen sınırın bile kuzeyinde olduğu belirtilmiş ve “*sözün artık Ankara'da*” olduğu ifade edilmiştir. Corriere della Sera gazetesinde, “*Ankara'nın son sözünün silahlara sarılmak olmayacağına dair bir umudun*” devam ettiği kaydedilmektedir.¹⁰¹ MC'de Musul kararının açıklanmasından sonra La Stampa gazetesinde Musul'un Irak Krallığı'na verildiği, Cenevre'de kaybeden Türkiye'nin kendisine karşı yapılan haksızlıklara karşı sessiz kalmayacağı belirtilmektedir.¹⁰² Il Messaggero gazetesi kararı Musul sorununun İngiltere lehine sonuçlandığı manşeti ile duyurmakta, Türk Heyeti'nin protestolarına yer vermekte, İngiltere ile Türkiye arasında doğrudan temasların başlayabileceğini belirtmektedir.¹⁰³

Il Popolo d'Italia gazetesinde yer alan yorumda; MC kararı ile Irak Krallığı'nın sınırının belirlendiği ve İngiltere'nin önemli bir başarı elde ettiği ancak bundan sonra en önemli sorunun “*nedenleri, iddiaları ve özelemleri esasen reddedilen Türkiye'nin ne yapacağı*” olduğu belirtilmektedir. Gazetede Brüksel Hattı'nda Türkleri Hristiyanlara fena muamele yapmakla itham eden Laidoner raporunun MC kararında oldukça etkili olduğu adeta “*son darbe*” etkisi yarattığı, MC'deki genel hava ve Chamberlain'ın Türklerle müzakere yolunun açık olduğunu belirttiği konuşması dikkate alındığında, Türk tarafının da bir uzlaşma zemini aramasının beklenebileceği belirtilmektedir.¹⁰⁴

İngiliz basınının bir kısmında Musul konusunda İngiliz Hükûmeti'nin izlediği politika şiddetle eleştirilmekte, yeni maceralara karşı tepki gösterilmekte, MC kararının Türkiye tarafından kabul edilmemesi halinde ortaya çıkabilecek şartlar hakkında genel bir endişe bulunmaktadır. Brüksel Hattı'nın savunma için ideal bir sınır olmadığı, 25 yıl manda süresinin

⁹⁹ “Problema di Mosul Risolto?”, *Il Giornale d'Italia*, 17 Aralık 1925, 1. “La Turchia Battuta a Ginevra, Mosul Assegnata al Regno dell'Irak”, *La Stampa*, 17 Aralık 1925, 7. “Mosul Attribuita all'Inghilterra dal Consiglio della Societa delle Nazioni”, *Corriere della Sera*, 17 Aralık 1925, 1. *Survey Of International Affairs*, 1925, 520-521.

¹⁰⁰ “La Decisione per Mosul e La Stampa Turca”, *Gazzetta Venezia*, 20 Aralık 1925, 8. “Minaccie Turche per Mosul”, *Il Popolo d'Italia*, 19 Aralık 1925, 5. Mehmet Gönübol, Türkkiye Atatürk, *Turkey in The United Nations*, A Legal and Political Appraisal, (Ankara: Ajans Türk press, 1960), 7-8.

¹⁰¹ “La Protesta Turca”, *Corriere della Sera*, 17 Aralık 1925, 1.

¹⁰² “La Turchia Battuta a Ginevra”, *La Stampa*, 17 Aralık 1925, 1.

¹⁰³ “La Questione di Mosul Decisa in Favore dell'Inghilterra”, *Il Messaggero*, 17 Aralık 1925, 1. “La Possibilita di Negoziati Diretti”, *Il Messaggero*, 17 Aralık 1925, 1.

¹⁰⁴ “La Societa delle Nazioni Aggiudica Mosul all'Irak”, *Il Popolo d'Italia*, 17 Aralık 1925, 3.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

oldukça uzun olduğu, Irak'ın 10.000 kişilik bir ordu ve 100 uçakla elde tutulamayacağı, İngiliz vergi mükelleflerine yeni yük oluşturulmaması, finans çevrelerinin petrolü istiyorlarsa bedelini de kendilerinin ödemeleri, İngiltere'nin Türkiye'ye düşmanca yaklaşmaması gerektiği ve dostça görüşmelerin başlatılması üzerinde durulmaktadır. Cenevre'den Londra'ya gelen Amery ise Musul konusundaki sonucu genel olarak tatmin edici olarak değerlendirmekte ancak istenilen her şeyin elde edilemediğini belirtmekte, İngiltere ile Türkiye'nin müzakere edebilmeleri için bir engel olmadığını, Irak mandasından dolayı İngiliz vergi mükellefleri üzerindeki yükün 1928 yılında sona ereceğini ifade etmektedir.¹⁰⁵

Musul kararı sonrasında önce Lozan'a ve ardından Paris'e giden T.Rüştü Bey, 17 Aralık 1925 sabahında gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır: *“İngiltere ile ilişkiler devam edecek ancak Irak ile ilişki kurulmayacak çünkü Musul'un Irak'a devri vilayet halkı tarafından kabul edilmeyecektir.”*¹⁰⁶

The Times muhabirinin İstanbul'dan bildirdiğine göre; MC kararı sonrasında Türk Hükûmeti kendi politikasının açıklamak için acele etmemekte, Londra'da bazı çevreler ise Ankara ile anlaşmak gereğinde ısrar etmekte hatta “Çanak Krizi” esnasında ihtiyatlılığı ve takdire şayan inceliği ile bir savaşı önleyen General Harington'un Ankara'ya gönderilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir.¹⁰⁷ The Times muhabiri İstanbul'dan geçtiği bir başka haberinde; bir kış seferinin zorluğu, Kemalist rejime karşı gerici ayaklanma riski ve MC kararının oybirliği ile alınması nedeniyle Türklerin Musul'a bir darbe fikrinden şimdilik vazgeçtiği, savaş tehlikesinin önlendiği ancak bunun tamamen ortadan kalkmadığı yorumu yapmaktadır.¹⁰⁸ Avanti gazetesinde yayımlanan Ankara kaynaklı haberde ise MC'nin Musul kararını büyük bir haksızlık olarak nitelendiren ve çatışmaları önleme misyonu olan MC'nin son dönemdeki tutumunun meydanı acı verici komplikasyonlara açık bıraktığını belirten Hâkimiyeti Milliye gazetesi makalesine yer verilmektedir.¹⁰⁹

Chamberlain, Rapallo'da Corriere della Sera muhabirine şöyle mülakat vermektedir: *“Musul konusunda MC Konseyi kararını verdi, bundan memnunuz. Daha fazlasını elde edebilirdik ancak sonuçların tatminkâr olduğunu kabul etmeliyiz.”* Chamberlain ayrıca Londra basının bir kısmının Irak'taki İngiliz mandasının kabul edilmesinin getireceği yük nedeniyle MC kararına muhalif olduklarını ifade etmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁵ “L'Inghilterra Teme 'L'Avventura per Mosul” *Corriere della Sera*, 18 Aralık 1925, 6. Bu haberde örnekler alınarak haberleştirilen Morning Post, The Times, Manchester Guardian, Westminster Gazette, Daily News, Daily Mail, Daily Express, Daily Herald gibi siyasal yelpazenin farklı yerlerinden gazetelerin İngiliz Hükûmetinin Musul politikasına eleştiriler yönelmeleri önemlidir.

¹⁰⁶ “Il Ministro degli Esteri Turco Preannuncia La Rottura con L'Irak”, *Corriere della Sera*, 18 Aralık 1925, 6.

¹⁰⁷ “Angora Protesta Aspramente Ma Aspetta Che Londra Agisca”, *Corriere della Sera*, 17 Aralık 1925, 6.

¹⁰⁸ “Il Pericolo di Guerra Scongiurato Ma non Svanito”, *Corriere della Sera*, 21 Aralık 1925, 4.

¹⁰⁹ “La Recisa Opposizione dei Turchi”, *Avanti*, 19 Aralık 1925, 4.

¹¹⁰ “Parlando con Chamberlain in Vacanza a Rapallo”, *Corriere della Sera*, 20 Aralık 1925, 3.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

İngiliz Avam Kamarası'nda 19 Aralık 1925 tarihinde Başbakan Baldwin tarafından İngiliz Hükûmeti'nin Musul hakkında ve MC karar sürecinde izlediği politika ve MC tarafından Türkiye-Irak sınırına ilişkin alınan kararın onaylanmasına ilişkin bir önerge sunulmuştur. Bu önerge sert tartışmalar yaşanmasına yol açmış, İşçi Partisi grubu toplantı salonunu terk etmiştir. Avam Kamarasında kalan kalan çoğunluk milletvekilleri tarafından yapılan oylama neticesinde bu önerge kabul edilmiştir. İngiltere'de sürece ilişkin parlamento onay sürecinin Şubat 1926'da tamamlanması beklenmektedir.¹¹¹ Baldwin, Avam Kamarasında yaptığı konuşmada; Irak'ta 25 yıl kalmayı planladıklarını, 1928 yılında İngiliz askerinin Irak'tan çekileceğini, bundan sonra Irak'ı MC'nin savunacağını ifade etmiştir. Baldwin ayrıca ertesi gün Türk büyükelçiyi kabul ederek görüşme yapacağını, bundan sonra Büyükelçi Lindsay'ın Ankara'ya giderek görüşmeler yapacağını ifade etmektedir.¹¹²

Avanti gazetesinde yayımlanan başmakalede; İşçi Partisi lideri Ramsay MacDonald tarafından Daily Herald muhabirine ifade edilen, İngiltere'nin Musul ve Ortadoğu politikasını eleştiren, MC'nin Musul hakkında aldığı kararın barış için büyük bir tehlike oluşturduğuna dair görüşünün abartılı veya karamsar olmadığı belirtilmektedir. Makaleye göre tehlikenin köklerini “başkalarının tarlalarında zengin ürünler aramaktan hiç vazgeçmeyen İngiliz kapitalizminin emperyalist arzularında” aramak gerekmektedir. Cenevre'deki tartışmaların temelini oluşturan bütün hukuksal, stratejik ve etnografik şamataların ardındaki gerçek Musul petrolleridir.¹¹³

İtalyan basınında 23 Aralık 1925 tarihinde Türkiye-Sovyetler Birliği Antlaşması'nın imzalanmış olduğu duyurulmuş ve antlaşma metni yayımlanmıştır.¹¹⁴ Le Temps muhabiri tarafından Ankara'dan gönderilen ve İtalyan basınında yer alan telgrafta: Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile anlaşmaya iten derin nedenin MC'nin Musul kararından sonra kendisinin içinde bulunduğu güvensiz durum olduğu yorumunda bulunmaktadır. Le Temps muhabiri Türkiye'nin bundan sonra MC'yi düşman olarak göreceğini ancak Türk-Sovyet Antlaşması'nın Türkiye'nin kendisini bir maceraya atacağı anlamına da gelmediğini, İngiliz-Türk görüşmelerinin alacağı yönün, Türk-Sovyet Antlaşması'nın kapsamının anlaşılmasını kolaylaştıracağını belirtmektedir. Genel olarak bu antlaşma; MC, Locarno Antlaşmaları, İngiltere ve Avrupa'nın mutlak üstünlüğüne karşı bir tepki olarak algılanmaktadır.¹¹⁵

Bu dönemde Lloyd George tarafından kaleme alınan ve Türkiye'yi Musul konusunda blöf yapmakla itham eden bir makale 27 Aralık 1925 tarihinde La Stampa'da yayımlanmıştır.¹¹⁶

¹¹¹ “Un Tumultuosa Seduta per Mosul”, *Il Messaggero*, 20 Aralık 1925, 1. “La Questione di Mosul alla Camera dei Comuni”, *Avanti*, 23 Aralık 1925, 1. “Gli Impegni Assunti dall'Inghilterra per Mosul”, *Il Popolo d'Italia*, 22 Aralık 1925, 8.

¹¹² “L'Opera del Governo Approvata”, *La Stampa*, 22 Aralık 1925, 7. “Il Lodo Ginevrino per Mosul Approvato dalla Camera dei Comuni”, *Corriere della Sera*, 22 Aralık 1925, 7.

¹¹³ “Il Turco Miete”, *Avanti*, 23 Aralık 1925, 1.

¹¹⁴ “Il Testo del Trattato Russo-Turco”, *Gazzetta Venezia*, 24 Aralık 1925, 1.

¹¹⁵ “Il Nuovo Patto fra Turchia e Russia”, *Corriere della Sera*, 24 Aralık 1925, 1. “Un Trattato di Amicizia e di Reciproca Neutralità”, *Il Messaggero*, 24 Aralık 1925, 1. “Il Trattato fra Mosca ed Angora Contro Le Potenze Occidentali”, *Gazzetta Venezia*, 25 Aralık 1925, 1.

¹¹⁶ Lloyd George, “La Questione di Mosul”, *La Stampa*, 27 Aralık 1925, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Aynı gazetede, La Tribuna gazetesinde Lloyd George'un bu yaklaşımının hicvedilerek “*Türk tezlerine karşı açıkça emperyalist bir yaklaşım*” olarak değerlendirilen bu politikaya karşı Türk-Sovyet antlaşmasının meydana okuyacağı yer almaktadır.¹¹⁷ Aynı günlerde İtalyan gazetelerinde; İngiltere ile bir savaşa girilmesi durumunda Sovyetler ile ne şekilde tutum alınabileceği ihtimallerinin gündemde olduğu Ankara'dan gelen haberlerden, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Genelkurmay Başkanlığında yapılan toplantıda Musul'a yapılacak muhtemel harekâta ilişkin hususların görüşüldüğü bilgisi yer almaktadır.¹¹⁸

Il Messaggero gazetesinde yer alan ve İngiliz basınından örnekler verilen yazıda, Westminster Gazette'nin özel muhabiri tarafından Ankara'dan geçilen haberler alıntılanarak yorum yapılmaktadır. Buna göre Ankara Hükûmeti silaha başvurmaktan kaçınmaya çalışmakta ancak Cenevre'deki başarısızlığı kendi kamuoyundan gizlemek zorunda bulunmaktadır. Londra gazeteleri Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında bulunan bir şahısla yapılan bir görüşmeyi referans göstererek, bu kişinin açıklamalarına yer vermektedir. Bu şahıs tarafından; Musul'un kaybının yaratacağı prestij kaybının, Musul'un kaybından daha fazla önemli olduğu ifade edilerek, Türk Hükûmeti'nin tekrar bir Kürt ayaklanması çıkmasından endişe ettiği, Türk Hükûmeti'nin İngiltere ile müzakere ederek Cenevre kararını etkisiz kılacak bir anlaşmaya varması durumunda içerdeki durumunu güçlendirebileceği, aksi durumda meşru otoritesini yürütmekte zorlanabileceği, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde bulunan aşırı kanatın daha enerjik eylem yapılması talebi olduğu, İngiliz basınında dile getirilen ekonomik tavizler ve kredi verilmesinin kabul görmeyeceği konularının belirtildiği kaydedilmektedir. Westminster Gazette ayrıca Türkiye ile bir savaş halinde Hindistan (Cawnpore-Kanpur) Hilafet Kongresi tarafından Türkiye'ye maddi ve manevi yardım yapılacağından duyulan şiddetli endişeyi de dile getirmektedir.¹¹⁹ Il Giornale d'Italia gazetesinde yer alan bir yorumda; İtalyan kamuoyunun, Türk-Sovyet Antlaşması bağlamında, İngiltere ile olan anlaşmazlıkta Türkiye lehine güçlü bir yönelime sahip olan İngiliz kamuoyunun kazanmasını beklediği yorumu oldukça ilginçtir.¹²⁰

T.Rüştü Bey, 9 Ocak 1926 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada Musul meselesinin gelişimi hakkında özet bilgi vermekte, Türk tarafı olarak uzlaşmak için iyi niyetli olarak çok çaba gösterildiğini ancak bunun karşılığını alamadıklarını ifade etmektedir. T.Rüştü Bey, İngiltere'nin Lozan Barış Konferansı'nda kabul ettiremediği görüşlerini başka yollarla gerçekleştirme gayreti içinde bulunduğuna dikkat çekmektedir. MC'de ele alınan Komisyon raporunun değerli coğrafi ve tarihsel bilgiler içermekle birlikte öne sürdüğü siyasal çözümlerin doğuracağı sonuçlar bakımından uygulanabilir olmadığını belirten T.Rüştü Bey, Irak'ın 25 yıl süreyle İngiliz mandasına mahkûm edilmesi tertibinin uluslararası hukuk bakımından uygun olmadığını, bu raporda önerilen çözümlerin insanlık medeniyeti bakımından iftihar edilecek bir

¹¹⁷ “Un Blocco Orientale Russo-Anatolico”, *La Stampa*, 29 Aralık 1925, 1.

¹¹⁸ “Consiglio di Guerra ad Angora”, *Avanti*, 25 Aralık 1925, 1. “Kemal Pascia Presiede Il Consiglio di Guerre”, *Il Popolo d'Italia*, 27 Aralık 1925, 6.

¹¹⁹ “La Turchia e Mosul”, *Il Messaggero*, 29 Aralık 1925, 1. “Agitazione in Turchia per Mosul”, *Avanti*, 29 Aralık 1925, 4.

¹²⁰ “Molto Rumore per L'Accordo Russo-Turco”, *Il Giornale d'Italia*, 29 Aralık 1925, 1.

yanı bulunmadığını ifade etmektedir. T.Rüşti Bey ayrıca Lord Curzon'un Lozan Barış Konferansı görüşmeleri esnasında, İngiliz Hükûmeti namına verdiği, "Musul konusunda MC'de Türkiye'nin rızası olmadan herhangi bir karar alınmayacağı" taahhüdünün kendisinin ölümüyle birlikte unutulmuş olduğunu belirtmektedir.¹²¹

6. Musul Meselesi Bağlamında Mussolini-Chamberlain Rapallo Görüşmesi (29 Aralık 1925)

İtalya'nın Locarno Antlaşmalarında¹²² İngiltere'nin yanında garantör devlet sıfatıyla yer almasıyla siyasal prestiji artmış olan Mussolini; Avrupa siyasetinde İngiltere, Fransa ve Almanya arasında diplomatik bir denge olmaya, Akdeniz'de ise İtalya'nın gücünü artırmaya çalışan agresif bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Mussolini ile Chamberlain, iktidarları döneminde muhtelif görüşmelerde bulunmuşlar ve bu görüşmeler her iki ülkenin dış politikasında birtakım etkiler meydana getirmiştir. Mussolini'nin Chamberlain ile ilk görüşmesi 7 Aralık 1924 tarihinde Roma'da MC toplantısı vesilesiyle olmuştur.¹²³ Kont Carlo Sforza, bu görüşmede Mussolini'nin Chamberlain'a, o sıralar oldukça gergin ilişkilere sahip olduğu Türkiye'ye karşı İtalya'nın karşılıksız yardımını teklif ettiğini kaydetmektedir.¹²⁴ Mussolini, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçici bir varlık olduğunu değerlendirmekte, İtalya'nın fırsat çıkması halinde İngiltere ile müşterek hareket ederek Anadolu'da bazı ekonomik kazanımlar elde edebileceğini hatta bazı bölgeleri işgal edebileceğini değerlendirmektedir.¹²⁵ Bu dönemde Mussolini tarafından Savaş Bakanı Antonio Di Giorgio'ya İtalya'nın Türkiye'ye karşı yapacağı muhtemel bir askerî harekât için planlama yapılması emri verildiği de görülmektedir.¹²⁶

¹²¹ TBMM ZC, Devre.II, C.21, İçtima Senesi.III, 38.İçtima, C.2, 9 Ocak 1926, 90-95. Lord Curzon, 20 Mart 1925 tarihinde vefat etmiş bulunmaktadır.

¹²² *Locarno Antlaşmaları* : Birinci Dünya savaşı sonrasında Avrupa'da devam eden siyasal anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması maksadıyla İngiltere, Fransa, Belçika, Çekoslovakya, Polonya, İtalya ve Almanya temsilcilerinin katılımıyla İsviçre'nin Locarno şehrinde yapılan müzakereler 16 Ekim 1925 tarihinde tamamlanmıştır. MC'de Musul konusunda müzakereler devam ederken, Locarno Antlaşmaları 1 Aralık 1925 tarihinde Londra'da imzalanmıştır. Bu antlaşmaların esası Almanya, Fransa ve Belçika tarafından Versay Antlaşması'yla çizilmiş olan Almanya'nın batı sınırlarını karşılıklı olarak garanti eden Locarno Paktı'dır. İngiltere ve İtalya bu pakta garantör olarak katılmıştır. Bkz. Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih*, (1789-1960), (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., 3. Baskı, 1980), 240-242.

¹²³ *Documenti Diplomatici Italiani (DDI)*, Settima Serie (1922-1935), Volume.III, (23 Febbraio 1924-14 Maggio 1925), Belge. 605, 7 Aralık 1924, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1959, 364-365. "I Colloqui Mussolini-Chamberlain", *La Stampa*, 8 Aralık 1924, 1.

¹²⁴ Carlo Sforza, *Contemporary Italy: Its Intellectual and Moral Origins*, (London: Frederick Ltd., 1946), 290.

¹²⁵ Dilek Barlas, "Friends or Foes: Diplomatic Relations Turkey and Italy", *International Journal Of Middle East Studies*, 36/2, Mayıs 2004, 231-252. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 312. *Survey Of International Affairs 1925*, 526, Dipnot.4.

¹²⁶ Di Giorgio yaptığı inceleme sonucunda Türkiye'ye karşı uygulanabilecek askerî seçenekleri Mussolini'ye sunmuştur. Bkz. *DDI*, 7/III, , Belge. 604, 6 Aralık 1924, 364.

İngiltere, Musul meselesinde İtalya'yı Türkiye üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmak maksadı güderken; İtalya, Doğu Akdeniz'de genişlemek ve hâkimiyetini tahkim etmek amacındadır. Bu süreç dahilinde İtalya ile İngiltere arasında Londra'da bir antlaşma¹²⁷ imzalandığı, İtalya'nın Menteşe Adaları (Rodos, 12 Ada ve Meis) ve Sicilya'da askerî yığınak yaptığı, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin İzmir ve İstanbul'a saldırmak üzere anlaşlıkları haberleri Türkiye'de endişe ile karşılanmaktadır.¹²⁸

İtalya, Musul sorunu devam ederken ve MC Konsey görüşmeleri sürecinde İngiltere'nin yanında ve Türkiye'ye karşı bir tutum içinde bulunmaktadır. Musul meselesi nedeniyle Türk-İngiliz ilişkilerinin kopması ve Türkiye'nin Irak'a karşı bir harekâta girişmesi durumunda İtalya'nın Yunanistan ve Yugoslavya (Sırp-Hırvat ve Sloven Devleti) ile birlikte Anadolu'ya harekât yapmak üzere hazırlıklar içinde olduğu haberleri basında yer almaktadır.¹²⁹

Bu süreçte Corriere della Sera gazetesinde; İngiltere'nin Musul sorununu kendi lehine sonuçlandırmak için Türkiye'yi yalnızlaştırmak, onu fanatik ve düşman komşularıyla karşı karşıya bırakarak zayıflatmak için girişimde bulunduğu ifade edilmektedir.¹³⁰ Il Popolo d'Italia gazetesinde yayımlanan başmakalede; İtalya'nın dünya savaşı esnasında ABD'den aldığı borçların nasıl ödeneceğine dair İngiliz-İtalyan müzakereleri gündemde iken "*Musul petrollerinin savaşın tüm giderlerini karşılayabileceği*" argümanına yer verilmesinin önemli olduğu kaydedilmektedir.¹³¹

¹²⁷ Bu antlaşmanın İtalya ile İngiltere arasında uzun zamandır devam eden Menteşe Adaları-Jubaland pazarlıkları neticesinde 15 Temmuz 1924 tarihinde imzalanan "İngiliz-İtalyan Doğu Afrika Sınır Düzeltmesi Antlaşması" olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde yapılan İtalyan-İngiliz görüşmeleri için bkz. Yeter Mengeş, "Lozan Barış Antlaşması'nın Onay Sürecinde İtalya ile İngiltere Arasında Menteşe Adaları Üzerindeki Pazarlıklar", *Cumhuriyetin İlanının 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Kasım 2023, (Ankara: ATAM, 2025), 274-308.

¹²⁸ DDI, 7/III, Belge.211, 23 Mayıs 1924, 130-131. DDI, 7/III, Belge.227, 31 Mayıs 1924, 138. DDI, 7/III, Belge.234, 4 Haziran 1924, 142. Bu süreçte İtalya ile Sovyetler Birliği arasında gizli bir antlaşma yapıldığı haberlerinin Anglo-ABD basınında yer alması sonrasında, bu durum Sovyetler Birliği tarafından resmî açıklamalar ile yalanlanmıştır. Bkz. "Nessun Accordo Segredo Tra L'Italia e L'URSS", *La Stampa*, 12 Kasım 1925, 1. "Nessun Accordo fra Italia e URSS ai danni della Turchia", *Gazzetta Venezia*, 24 Aralık 1925, 1. Litvinov'un, bu söylentilerin 1925 Türkiye-Sovyetler Birliği Antlaşmasının imzalanmasını hızlandıran etmenlerden birisi olduğu açıklaması İtalyan basınında yer almıştır. Bkz. "L'Accordo Turco-Sovietico nel Pensiero di Litvinov", *Il Messaggero*, 25 Aralık 1925, 1. "L'accordo Russo-Turco Illustrata di Litvinov", *Il Giornale d'Italia*, 25 Aralık 1925, 1. "L'Accordo Turco-Sovietico in Dichiarazioni di Litvinov", *Il Popolo d'Italia*, 25 Aralık 1925, 2.

¹²⁹ Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri*, 302. *Survey Of International Affairs* 1925, 526. Daily Telegraph gazetesinde yer alan bir iddia Il Messaggero gazetesinde yayımlanmaktadır. Buna göre Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile antlaşma imzalamasının ana nedeni İtalya'dan duyduğu endişedir. Bkz. "Il Patto Turco-Russo Commenti Britannici", *Il Messaggero*, 25 Aralık 1925, 1. İtalya Dışişleri Müsteşarı Grandi ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Rentis arasında Cenevre'de yapılan görüşmede; istikrarsızlık durumunda Türkiye'ye müşterek olarak yapılacak askerî müdahale konusunda bir anlaşma zemini aranmaktadır. DDI, 7/IV, Belge. 123, 17 Eylül 1925, 93-94.

¹³⁰ "Nevrossimo in Turchia per La Cooperazione Franco-Inglese in Oriente", *Corriere della Sera*, 23 Kasım 1925, 1.

¹³¹ "I Conti di Guerra Italo-Inglese", *Il Popolo d'Italia*, 27 Aralık 1925, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Stefani Ajansı tarafından 21 Aralık 1925 tarihinde yayımlanan ve İtalya'nın Türkiye karşıtı bir hazırlık içinde bulunmadığına dair resmî bildiriden¹³² kısa bir süre sonra Mussolini, 29 Aralık 1925 tarihinde Chamberlain ile yeni bir görüşme yapmak üzere özel treniyle Rapallo'ya gelmiştir.¹³³ Mussolini, Otel Bristol'de Chamberlain ile yarım saat kadar süren, tercüman kullanılmayan, gizli bir ikili görüşme yapmıştır. Görüşme sonrasında Mussolini, Chamberlain ve ailesi ile saat 20.00-22.00 saatleri arasında yemek yedikten sonra otelden ayrılmıştır.¹³⁴ Mussolini Rapallo'dan ayrılmadan hemen önce yayımlanan resmî tebliğde; iki seçkin devlet adamının uzun, canlı ve samimi bir görüşme gerçekleştirdiği, yakın zamanda meydana gelen uluslararası politikadaki önemli olayların ele alındığı, iki ülke arasında kurulan iş birliğinin Avrupa'da barışın güvence altına alınması için çatışan çıkarları uyumlu hale getirme maksadıyla etkili şekilde sürdürüleceği belirtilmektedir.¹³⁵

Corriere della Sera gazetesinde; Mussolini'nin Chamberlain ile Locarno sonrası ilk şahsi görüşmesi olan bu diplomatik eylemin uzun zamandır planlandığı, zirvede ele alınacak temel konunun MC Konseyinde Musul konusunda alınan karar ve sonrasında Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yaptığı antlaşma olduğu ifade edilmektedir.¹³⁶ La Stampa, bu görüşmenin asıl amacının Belgrat'tan Moskova'ya ve Ankara'ya kadar yeni siyasal entegrasyonların işaretleri olduğunu belirtmektedir.¹³⁷

Chamberlain, Mussolini ile yaptığı görüşme sonrasında The Times muhabirine verdiği ve İtalyan basınında yayımlanan mülakatta; Mussolini'nin bu buluşmanın Türk-Sovyet antlaşmasına bir yanıt olarak gerçekleştirildiği değerlendirmesinin farkında olduğunu, İtalya'nın Doğu'daki faaliyetlerinin Türkiye'de yarattığı endişeden bahseden Mussolini'nin bu endişelerin giderilmesi için İtalya'nın Türkiye'ye onun çıkarlarına aykırı hiçbir eylemde bulunmadığı hususunda garanti vermiş olduğunu ifade ettiğini kaydetmektedir.¹³⁸

Rapallo görüşmesi bağlamında İtalyan basınında yayımlanan yorumlarda; zamanlaması anlamlı bu toplantının Chamberlain tarafından talep edildiğinin anlaşıldığı, Avrupa'da güncel öncelikli konunun; Cenevre'deki Musul kararı, Türk-Sovyet Antlaşması ve T.Rüşti Bey'in Belgrat ziyareti bağlamında Doğu olduğu, Mussolini'nin Türk-Sovyet Antlaşmasını İngiliz ve

¹³² “Categorica Smentita Italiana di Preparativi Militari in Oriente”, *Corriere della Sera*, 21 Aralık 1925, 4.

¹³³ “Mussolini s’Incontra Oggi con Chamberlain a Rapallo”, *La Stampa*, 29 Aralık 1925, 1. “Mussolini Incontrerà Chamberlain a Rapallo”, *Il Giornale d’Italia*, 30 Aralık 1925, 1

¹³⁴ “Il Commiato di Mussolini da Chamberlain”, *Corriere della Sera*, 30 Aralık 1925, 6. “La Partenza dell’On Mussolini”, *Il Messaggero*, 30 Aralık 1925, 1. Bu gizli görüşmeye Savaş Bakanlığı Müsteşarı General Cavallero’nun da katıldığı bilgisi görüşmenin mahiyeti hakkında başka spekülasyonlara da yol açmaktadır. “L’Incontro Mussolini-Chamberlain e Sua Portata”, *Gazzetta Venezia*, 30 Aralık 1925, 8.

¹³⁵ “Il Comunicato Ufficiale”, *Corriere della Sera*, 30 Aralık 1925, 1.

¹³⁶ “Mussolini Visita Chamberlain a Rapallo”, *Corriere della Sera*, 30 Aralık 1925, 1. “Un Incontro Mussolini-Chamberlain”, *Avanti*, 30 Aralık 1925, 4. “Un Incontro fra Mussolini e Chamberlain a Rapallo”, *Il Messaggero*, 30 Aralık 1925, 1.

¹³⁷ “Il Colloquio Mussolini-Chamberlain a Rapallo”, *La Stampa*, 30 Aralık 1925, 1.

¹³⁸ “Dichiarazioni di Chamberlain sul suo Colloquio con L’on Mussolini”, *Corriere della Sera*, 31 Aralık 1925, 6. “L’Incontro di Rapallo”, *Il Popolo d’Italia*, 1 Ocak 1926, 6.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

İtalyan karşıtı olarak değerlendirdiği ve olası sonuçlarından rahatsız bulunduğu, Locarno Paketi'ne iştirak ederek İngiltere'nin minnettarlığını kazanan İtalya'nın sözünün ciddi Avrupa sorunlarında sadece dinlenmekte olmadığı artık arandığı, bu koşullarda İtalya'nın savaş borçları konusunda işinin kolaylaştığı değerlendirilmesi dikkat çekmektedir.¹³⁹ Il Messaggero gazetesinde İngiliz basınına dayanarak yapılan yorumda; İngiliz basınında Rapallo görüşmesi ele alınırken pek de sağlam olmayan dış politika argümanlarının kullanıldığı belirtilmekte, MC'de alınan Musul kararının İtalya'nın da lehine olduğu, çünkü Roma'nın umutlarının zirvesi olan "Doğu Akdeniz'de genişleme" politikasını haklı çıkarma fırsatı sunacağı ifade edilmektedir.¹⁴⁰

Avanti gazetesinde yer alan yorumda; MC'nin Musul kararı sonrasında İngiliz Hükûmeti'nin tutumunu değiştirmeyeceği, Türklerin saldırgan niyetlerinin fiilen gerçekleşmesinin şimdilik engellendiği, Türk-Sovyet Antlaşması'nın Balkanları etkilemesi durumunda İtalya'nın Balkanlarda statükoyu koruyacak en büyük güçlerden birisi olduğuna dair meşru düşüncenin ne kadar doğru olduğunun anlaşıldığı ifade edilmektedir.¹⁴¹ Il Messaggero gazetesinde yayımlanan başmakalede, İtalya'nın Musul meselesi boyunca tarafsız bir tutum izlemeye çalıştığı, bu tarafsızlığının zaman zaman endişe yaratmakla birlikte Musul konusunun İngiltere ve Türkiye arasında barışçı bir şekilde sonuçlandırılmasına katkıda bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁴² Il Giornale d'Italia gazetesinde yer alan yorumda, Rapallo görüşmesi sonrası İtalya ile İngiltere arasındaki engellerin ortadan kalktığı ve savaş borçlarının yapılandırılma görüşmelerinin başlatılacağı kaydedilmektedir.¹⁴³

Corriere della Sera gazetesinde yayımlanan ve Westminster Gazetta'dan alınan habere göre İngiltere, Fransa ve İtalya mükemmel bir iş birliği içinde bulunmaktadır. Rapallo'da alınan karar doğrultusunda; Türkiye Musul'u ele geçirmek üzere bir darbe yapmaya girişirse, karşısında MC himayesinde; İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ı bulacaktır.¹⁴⁴

Bu süreçte 19 Ocak 1926 tarihinde yapılan İngiliz Bakanlar Kurulu toplantısında Chamberlain'ın Rapallo'dan gönderdiği mesaj okunmaktadır. Chamberlain, Musul meselesi bağlamında İngiliz-İtalyan-Fransız dayanışmasının muhafaza edilmesinin önemine vurgu

¹³⁹ "L'Incontro Mussolini-Chamberlain", *Il Popolo d'Italia*, 30 Aralık 1925, 1. "Il Cordiale Incontro Mussolini Chamberlain a Rapallo", *Il Giornale d'Italia*, 31 Aralık 1925, 1. "Da Rapallo A Londra", *La Stampa*, 31 Aralık 1925, 2. "Il Significato dell'Incontro", *Avanti*, 30 Aralık 1925, 4. "I Problemi della Pace e La Collaborazione Italo-Britannica", *Il Popolo d'Italia*, 31 Aralık 1925, 2.

¹⁴⁰ "L'Importanza del Colloquio Rilevata dalla Stampa Inglese", *Il Messaggero*, 30 Aralık 1925, 1.

¹⁴¹ "L'Orizzonte Politico Internazionale nelle Ripercussioni dell'Incontro Mussolini-Chamberlain", *Avanti*, 31 Aralık 1925, 1.

¹⁴² "Italia e Inghilterra", *Il Messaggero*, 31 Aralık 1925, 1.

¹⁴³ "L'Imminente Trattativa per I Debiti con Inghilterra", *Il Giornale d'Italia*, 31 Aralık 1925, 1. Bundan sonra başlayan görüşmeler sonucunda 27 Ocak 1926 tarihinde Londra'da imzalanan İngiliz-İtalyan Anlaşması ile İtalya'nın savaş borçları yapılandırılmış ve bu anlaşma İtalyan kamuoyunda Faşist hükûmetin büyük bir başarısı olarak lanse edilmiştir. "L'Accordo con L'Inghilterra Concluso con Una Riduzione dell'86 per Cento", *Il Popolo d'Italia*, 28 Ocak 1926, 1.

¹⁴⁴ "Le Dichiarazioni di Chamberlain sull'On. Mussolini", *Corriere della Sera*, 2 Ocak 1926, 1.

yapmaktadır.¹⁴⁵ İtalyan Büyükelçi Torretta Mussolini'ye gönderdiği raporunda; çeşitli kaynaklardan aldığı haberlerde Chamberlain'in Mussolini ile Rapallo görüşmesinden dolayı memnuniyetini yansıttığını ifade etmektedir.¹⁴⁶

Raffaele Guariglia hatıratında; Mussolini'nin, İtalya'nın koloniyel emellerine destek almak şartıyla, Türkiye'yi İngiltere ile anlaşmaya zorlamak için Doğu Akdeniz'de saldırgan hareketlerde bulunmayı kabul ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁷ Gaetano Salvemini, Rapallo görüşmesinde; İngiltere'nin Habeşistan'daki demiryolu ve Tana Gölü barajı imtiyazlarına karşı çıkmama karşılığında İtalya'nın Musul konusunda mutabakatını aldığını kaydetmektedir.¹⁴⁸

1926 yılında Foreign Affairs dergisinde yayımlanan bir makalede; Musul krizi sebebiyle ortaya çıkacak bir Türk-İngiliz savaşı halinde, İtalyan Hükûmeti'nin Türkiye'ye karşı İngiltere'ye kara ve deniz kuvvetleriyle destek vermeyi teklif ettiği belirtilmektedir.¹⁴⁹ Gazeteci Paul Louis tarafından 1928 yılında Avanti gazetesinde yayımlanan bir makalede; Mussolini'nin Musul sorunu devam ederken Chamberlain'e, İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki emellerini desteklemesi karşılığında, Türkiye'ye karşı İtalyan askerî gücünün kullanılmasını teklif etmiş olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁰ Luigi Salvatorelli ve Giovanni Mira, Rapallo'daki bu görüşmede Mussolini, Chamberlain'a İtalya'nın genişleme ihtiyacı ve özellikle Akdeniz'e yönelik arzularından bahsedince Chamberlain'ın buna genel olarak anlayışlı bir yaklaşım gösterdiğini ayrıca devam etmekte olan Musul meselesi bağlamında İtalya'nın bu taleplerinin Anadolu'da tatmin edilebileceğine dair işaretlerde bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁵¹

7. Türkiye-Irak Sınır Antlaşmasına Giden Süreç: Türk-İngiliz Diplomatik Mücadelesi (Ocak- Haziran 1926) ve İtalyan Kamuoyu

MC Konseyi'nde 16 Aralık 1925 tarihinde Musul meselesi hakkında karar açıklanırken, Türkiye-Irak sınır sorununun tam olarak sonuçlandırılması için Türkiye ile İngiltere arasında dostluk temelinde bir antlaşma yapılması tavsiye edilmiştir.¹⁵² Bundan sonra İngiltere Başbakanı Baldwin ile Büyükelçi Ferit Bey (Tek)¹⁵³ arasında 22 Aralık 1925 tarihinde Londra'da gerçekleştirilen bir görüşme ile yeni bir dönem başlamıştır.

Corriere della Sera gazetesinde; Baldwin'in Ferit Bey'i kabul ederek uzun bir görüşme yaptığı, Baldwin tarafından Musul Vilayeti'nin Irak'a devredilmesiyle ilgili sorunların dostane

¹⁴⁵ *Cabinet Papers (CAB)* 23/52, 1 (26) 4, 19 Ocak 1926, 9.

¹⁴⁶ *DDI*, 7/IV, Belge.220, 9 Ocak 1926, 159.

¹⁴⁷ Raffaele Guariglia, *La Diplomatie Difficile: Memoirs 1922-1946*, (Paris: Librarie Plon, 1957), 19-20.

¹⁴⁸ Gaetano Salvemini, *Prelude to WWII*, (New York, Doubleday and Co., 1954), 72-75.

¹⁴⁹ J, "The Achievements of Fascism", *Foreign Affairs*, IV, 4 (1 July 1926), 675.

¹⁵⁰ Paul Louis, "L'Accordo Franco-Inglese e Lo Scacco Fascista nei Balcani", *Avanti*, 21 Ekim 1928.

¹⁵¹ Luigi Salvatorelli, Giovanni Mira, *Storia d'Italia nel Periodo Fascista*, (Torino: Eunadi, 1964), 707-708.

¹⁵² *Survey Of International Affairs*, 1925, 521.

¹⁵³ *Ahmet Ferit Tek* (1878-1971): Türk diplomat ve devlet adamı. 1925-1932 yılları arasında Türkiye'nin Londra büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

bir şekilde çözülmesi maksadıyla Türk Hükûmeti ile kapsamlı müzakerelere en kısa sürede başlama niyetinin iletildiği kaydedilmektedir.¹⁵⁴ Il Popolo d'Italia gazetesinde; Baldwin-Ferit Bey görüşmesinden hemen sonra İngiliz Bakanlar Kurulu'nun olağanüstü bir toplantı yaparak Musul konusundaki son gelişmeler değerlendirdiği ve Türkiye-Irak sınırı konusunda Türkiye ile İngiltere arasında bir anlaşma yapılması için gereken diplomatik girişimlerin başlatılması kararı aldığı haberi yer almaktadır.¹⁵⁵

Türkiye ile İngiltere arasında 1926 başından itibaren Musul konusunda bir anlaşma zeminin meydana gelmeye başladığı görülmekle birlikte süreç oldukça yavaş ilerleyecektir. İtalyan diplomasisi bu gelişmeleri yakından takip etmektedir. İstanbul'daki Büyükelçi Orsini Baroni oldukça erken sayılabilecek bir zamanda, 5 Şubat 1926 tarihli raporunda, Türkiye'nin bir askerî maceraya atılmaya niyeti olmadığını, İngiltere ve Fransa ile anlaşma yolunda bulunduğunu bildirmektedir.¹⁵⁶ Bu dönemde İngiliz Büyükelçi Lindsay, Musul konusunda Ankara'da görüşmelerde bulunmak üzere İstanbul'a gelmiş bulunmakta ancak bir açıklama yapmaktan kaçınmaktadır.¹⁵⁷

Bu süreç içinde İngiltere ile Irak arasında 13 Ocak 1926 tarihinde Bağdat'ta imzalanan bir antlaşmayla; 10 Ekim 1922 tarihli İngiltere-Irak Manda Antlaşması¹⁵⁸ ve 30 Nisan 1923 tarihli protokolün 16 Aralık 1925 tarihinden geçerli olmak üzere 25 yıl yürürlükte kalması esasa bağlanmıştır.¹⁵⁹ İngiltere tarafından 2 Mart 1926 tarihinde MC'ye sunulan bu antlaşma, 11 Mart 1926 tarihinde MC tarafından onaylanmış ve böylece 16 Aralık 1925 tarihli MC kararının kesinleştiği ilan edilmiştir.¹⁶⁰

Avanti gazetesinde yer alan yorumda; tatil döneminden sonra İngiltere'de Avam Kamarası'nda yeniden ele alınması beklenen Musul konusunun hâlâ tam olarak çözülemediği, MC Konseyi kararı sonrasında İngiliz kamuoyunda 25 yıl sürecek manda uygulamasına karşı ciddi bir muhalefet olduğu, Türkiye'nin MC kararını kabul etmemiş olduğu, bu anlaşmazlığın

¹⁵⁴ "Il Problema di Mosul", *Corriere della Sera*, 23 Aralık 1925, 1.

¹⁵⁵ "Un Tentativo d'Accordo Diretto fra L'Inghilterra e La Turchia per Mosul", *Il Popolo d'Italia*, 23 Aralık 1925, 8.

¹⁵⁶ DDI, 7/IV, Belge.235, 5 Şubat 1926, 167-168. Baroni, bu kanaatini 7 Şubat 1926 raporunda detaylı bir şekilde tekrarlamaktadır. Bkz. DDI, 7/IV, Belge.238, 7 Şubat 1926, 168-171.

¹⁵⁷ "Le Trattative per Mosul", *Il Mondo*, 2 Şubat 1926, 2.

¹⁵⁸ İngiltere ile Irak hükûmetleri arasında 10 Ekim 1922 tarihinde, MC Sözleşmesi'nin 22.maddesine dayanılarak ve Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının onayından itibaren 4 yıl geçerli olacak şekilde, bir manda antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Musul Vilayeti'nin tamamının Irak topraklarında kalacağı varsayımı ile yapılmıştır. Bkz. *Survey Of International Affairs*, 1925, 466. Lozan Barış Antlaşması 6 Ağustos 1924 tarihinde onaylanarak tümüyle uygulamaya girmiştir.

¹⁵⁹ "La Firma del Nuovo Trattato fra La Gran Bretagna e L'Irak", *Il Popolo d'Italia*, 16 Ocak 1926, 3. Irak Meclisi tarafından 18 Ocak 1926 tarihinde onaylanan 13 Ocak 1926 tarihli İngiltere-Irak Antlaşması, İngiltere Avam Kamarası'nda 18 Şubat 1926 tarihinde yapılan oturumda onaylanmıştır. "Il Trattato Conclusa Coll'Irak Approvato dalla Camera dei Comuni", *Il Popolo d'Italia*, 19 Şubat 1926, 8. "Il Trattato per L'Irak Approvata dalla Camere dei Comuni", *Corriere della Sera*, 19 Şubat 1926, 6.

¹⁶⁰ "L'Assegnazione di Mosul all'Irak", *Il Popolo d'Italia*, 12 Mart 1926, 8. *Survey Of International Affairs*, 1925, 523-525. "Altra Giornata di Faticose Discussioni a Ginevra", *Corriere della Sera*, 12 Mart 1926, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

ileride silahlı bir çatışmaya dönüşme riski bulunduğu, İngiltere’yi zorlu bir parlamento sürecinin beklediği belirtilmektedir.¹⁶¹ Corriere della Sera gazetesinde, bu dönemde çeşitli Avrupa gazetelerinde İtalyan savaş borcunun ödenmesinin siyasal bir karşılığı olduğu, İngiliz Hükûmeti’nin Musul için Türkiye ile olan çatışmasında desteğini almak karşılığında İtalya’ya ayrıcalıklı muamelede bulunduğu haberlerinin yer aldığı, İngiliz basınında ise bu haberlere tepkiler bulunduğu, Westminster Gazette’de yayımlanan başyazıda İngiliz Hükûmeti’nin bunun sebebinin açıklamaya davet edildiği haberleştirilmektedir.¹⁶²

Westminster Gazette’de yer alan başyazıda; İtalyan-İngiliz borç antlaşmasının altında, Rapallo’da Mussolini ve Chamberlain’ın, Türkiye’nin Musul için İngiltere ile bir savaşa girmesi durumunda İtalya’nın Antalya bölgesine müdahale etmesi konusunda anlaştıkları söylentisi yeniden ortaya koyulmaktadır. La Stampa gazetesinde bu söylentinin “*basıldığı kâğıt kadar bile değerinin olmadığını*” öne sürülmekte ve Türkiye’nin MC’nin kararına karşı gelerek savaş açması durumunda bütün MC üyelerini karşısına alacağından, bu durumda İtalya’nın da bir MC üyesi olarak üzerine düşeni yapacağı iddia edilmektedir. La Stampa’da ayrıca İtalyan ve İngiliz kamuoyunun Türklere karşı yapıldığı iddia edilen İtalyan-İngiliz Antlaşması’ndan kapsamında “*geri gönderilen atlardan*”¹⁶³ hiç de memnun olmadığı, bunun yerine İngiltere’ye karşı bir Türk-İtalyan antlaşması söylentisinin yayılması halinde çok daha etkili olabileceği ifade edilmektedir.¹⁶⁴

Il Mondo gazetesinde, Türkiye ile Irak arasında bir savaş çıkabileceği değerlendirmelerini içeren yorum oldukça dikkat çekicidir. Buna göre; İngiltere ile 13 Ocak 1926 tarihinde imzalanan antlaşma sonrası verilen ziyafette, Irak Kralı Faysal tarafından Türkiye’de yaşayan Kürtlere yönelik yapılan provakatif açıklamalar ve sonrasında başlayan kışkırtmalar nedeniyle Türk Hükûmeti’nde endişe meydana gelmiştir. Bir yıl önce Şeyh Sait ayaklanması esnasında Türkiye, kendi birliklerini Suriye içinde kalan demiryolunu kullanarak isyan bölgesine intikal ettirmek üzere Fransa’dan izin almış ve Fransa bu nedenle İngiltere’nin şiddetli tepkisi ile karşılaşmıştı. Bugünkü durum ise bir iç karışıklıktan daha çok bir Türkiye-Irak savaşına yol açabileceğinden çok daha karmaşıktır. Türk Hükûmeti Musul’a yönelik bir harekât yapmak üzere Suriye topraklarını kullanmak üzere Fransa’dan talepte bulunmuş ancak Fransa tarafından uluslararası bir sorun yaratacağı gerekçesiyle olumsuz cevap verilmiş ve durum İngiliz tarafına bildirilmiştir. Gazetenin yorumuna göre Kürtlerin kışkırtılması meselesi Ankara’nın askerî planlarını haklı çıkaracak nitelikte olmasa bile Londra’dan gelen İtalyan-İngiliz ittifakı söylentilerinin Mustafa Kemal Paşa’yı Musul’a müdahale seçeneğine yönelttiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, “*Müttefikler sahaya inmeden önce bizim pozisyon almamız gerekiyor!*” demiştir. Bu arada Türkiye; Musul’a bir harekât yapmak için Urmiye

¹⁶¹ “Laburisti e Liberali”, *Avanti*, 2 Şubat 1926, 2.

¹⁶² “Consensi e Interrogativi della Stampa Britannica”, *Corriere della Sera*, 6 Şubat 1926, 7.

¹⁶³ *Geri Gönderilen Atlar (Cavallo di Ritorno)*: İtalya’da 1920’lerde yaygın bir şekilde kullanılan yasadışı bir uygulamayı tanımlayan bir argo terimdir. Genellikle hırsızlık mağduru birisinden çalınanı geri alabilmesi için fidye ödemesinin istenmesi durumunu tanımlamaktadır.

¹⁶⁴ “Preteso patto Anglo-Inglese”, *La Stampa*, 6 Şubat 1926, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

yakınlarından Irak topraklarına geçmek maksadıyla İran topraklarını kullanma izni talep etmiş bulunmaktadır.¹⁶⁵

Bu dönemde Mussolini tarafından Libya'ya yapılan ziyaret ve yaptığı konuşmalar Türkiye'de tepki ve endişeyle karşılanmıştır. Mussolini 11 Nisan 1926 tarihinde Trablusgarp'ta yaptığı konuşmada; Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'de bir zamanlar muhteşem olduğunu, kaderin İtalyanları bu topraklara geri yönlendirdiğini ve bunu kimsenin engelleyemeyeceğini, kendisinin İtalya'nın Akdeniz'de yeniden büyük bir güç haline gelmesini istediğini, bu topraklara İtalyanların dikkatini denizası konulara çekmek için geldiğini belirtmektedir.¹⁶⁶ Corriere della Sera gazetesinde; Mussolini'nin Akdeniz'de uygulamaya çalıştığı yayılmacı politikaların özellikle Fransız basınındaki yansımaları ele alınarak değerlendirilmekte, Le Figaro, Le Temps gibi gazetelerde ikaz edici ve endişe içeren yorumlarla yayımlanan İtalya'nın "tehdit, fetih ve egemenlik fikri" olarak görülen politikasının dikkatle izlenmekte olduğu yer almaktadır.¹⁶⁷

T.Rüştü Bey, 19 Nisan 1926 tarihinde TBMM gizli oturumunda yaptığı konuşmada; İngiliz büyükelçinin Musul meselesinde görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya geldiğini ve 17 Nisan 1926 tarihinde görüşmelerin başladığını ifade etmektedir. T.Rüştü Bey, MC'nin Musul kararından sonra yapılan Rapallo görüşmelerinde alınan kararla, Musul meselesinden dolayı İngiltere ve Türkiye'nin savaşa girmesi halinde İtalya'nın da İngiltere'nin yanında savaşa gireceğini öğrendiğini, Mussolini'nin Libya ziyaretindeki ifadeleri sonrasında "İtalya'nın Akdeniz hırsları" sebebiyle Yunanistan ve İngiltere ile Türkiye'ye yapmak istediği baskıya karşılık için kısmi seferberlik ilan edilerek tatbikat yapılması kararı alındığını belirtmektedir.¹⁶⁸

Avanti gazetesinde yer alan haberde; Lindsay ile T.Rüştü Bey arasında yeni bir görüşme gerçekleştirildiği, İngiliz Hükûmeti'nin Musul sınırında Türkiye lehine düzeltmeler yapılması, Türkiye'ye Irak petrol gelirlerinden pay verilmesi, Fransa-Türkiye antlaşmasına benzer bir Türkiye-İngiltere antlaşması imzalanması, Türkiye'nin MC'ne üye olmasına destek verilmesi hususlarını kapsayan tekliflerde bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁹ Corriere della Sera gazetesinde, devam eden Türk-İngiliz görüşmelerinin bir anlaşmaya varma ihtimalinin oldukça yükseldiği, Lindsay'ın bir anlaşma olmadan Ankara'dan ayrılmayacağı haberi yer almaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁵ "Rinnovate Preoccupazioni in Oriente", *Il Mondo*, 13 Şubat 1926, 1.

¹⁶⁶ "Le Trionfali Accoglienze di Tripoli al Capo del Governo e Duce del Fascismo", *Il Popolo d'Italia*, 13 Nisan 1926, 1. "Mussolini a Tripoli", *La Stampa*, 12 Nisan 1926, 1." I Discorsi d'Oltremare di Mussolini", *La Stampa*, 13 Nisan 1926, 1. "La Festosa Accoglienza di Tripoli al Capo del Governo", *Corriere della Sera*, 12 Nisan 1926, 1.

¹⁶⁷ "La Politica Mediterranea dell'Italia", *Corriere della Sera*, 15 Nisan 1926, 7. "La Politica Estera di Mussolini", *Corriere della Sera*, 19 Nisan 1926, 1.

¹⁶⁸ TBMM GZC, Devre.II, C.4,İçtima Senesi.III, C.24, 87.İnikat, 2.Celse, 19 Nisan 1926, 568.

¹⁶⁹ "I Negoziati Anglo-Turchi per Mosul", *Avanti*, 23 Nisan 1926, 4.

¹⁷⁰ "Possibile Accordo per Mosul?", *Corriere della Sera*, 23 Nisan 1926, 7.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Lindsay, 24 Nisan 1926 tarihli raporunda Türkiye'nin zayıf mali yapısı ve İtalyan tehdidinden duyulan endişeye vurgu yapmaktadır.¹⁷¹ Chamberlain tarafından Lindsay'e gönderilen mesajda, Türkiye'nin Musul konusundaki tutum değişikliğinin muhtemel nedeninin İtalya'dan duyulan korku olduğu kaydedilmektedir.¹⁷²

La Stampa gazetesinde, Türk-İngiliz görüşmelerinin Nisan 1926 sonundan itibaren yavaş ancak sürekli olarak devam etmekte olduğu ve ilerleme sağlandığı ifade edilmektedir. Gazetede ayrıca son haftalarda bazı yabancı basın ve diplomatik çevrelerde yer alan İtalyan tehditi nedeniyle Türkiye'de bazı sınıfların silâh altına alındığı haberleri üzerine Büyükelçi Baroni'nin T.Rüşti Bey ile bir görüşmede bulunarak bu endişenin yersiz olduğu açıklamasında bulunduğu haberleştirilmektedir.¹⁷³ Baroni 1 Mayıs 1926 tarihli raporunda, T.Rüşti Bey tarafından; Türkiye ile İtalya arasında bir tarafsızlık antlaşması yapılması ve Türkiye, İtalya ve Yunanistan arasında üçlü bir dostluk antlaşması için girişim başlatılmasının önerildiğini bildirmektedir.¹⁷⁴

Corriere della Sera gazetesinde Mayıs sonundan itibaren yer alan haberlerde Türk-İngiliz antlaşmasının yakında imzalanacağı bilgisi yer almaktadır.¹⁷⁵ La Stampa gazetesinde; Chamberlain tarafından 2 Haziran'da Avam Kamarası'nda bir soru üzerine yapılan açıklamada, İngiliz-Türk müzakere sürecinin tatmin edici bir sonuca ulaşmasının yakın olduğunun ifade edildiği bildirilmektedir.¹⁷⁶

Lindsay tarafından Chamberlain'a gönderilen raporda; Tevfik Rüşti Bey ile 3 Haziran 1926 gecesinde gerçekleştirilen uzun bir görüşmede antlaşma metni üzerinde mutabakata varıldığı, toplu ödeme konusunda "bir yıl içinde 500.000 sterlin" opsiyonunun antlaşmaya eklendiği, antlaşmanın 5 Haziran'da imzalanmasının beklendiği bildirilmekte ve nihai onayın verilmesi istenmektedir.¹⁷⁷

¹⁷¹ *Documents On British Foreign Policy (DBrFP)*, Series.1A, Volume.1 (Aftermath of Locarno, 1925-1926), Belge.579, 22 Nisan 1926, (London: HMSO, 1966), 834-835.

¹⁷² *DBrFP*, 1A/1, Belge.582, 24 Nisan 1926, 837-838.

¹⁷³ "La Turchia ed Il Petrolio di Mosul", *La Stampa*, 29 Nisan 1926, 1. "Italia e Turchia Preoccupazioni Dissipate ad Angora dal Nostro Ambasciatore", *La Stampa*, 29 Nisan 1926, 1.

¹⁷⁴ *Documenti Diplomatici Italiani (DDI)*, Settima Serie (1922-1935), Volume.IV (15 Mayıs 1925-6 Şubat 1927), Belge. 307, 1 Mayıs 1926, (Roma: Istituto Poligrafico dello Stato, 1962), 221.

¹⁷⁵ "Imminente Accordo per Mosul", *Corriere della Sera*, 25 Mayıs 1926, 7. "Le Linee dell'Accordo per Mosul", *Corriere della Sera*, 26 Mayıs 1926, 5. "L'Accordo Anglo-Turco per Mosul Virtualmente Concluso", *Corriere della Sera*, 2 Haziran 1926, 7. "La Portata e Le Conseguenze dell'Accordo di Mosul", *Corriere della Sera*, 3 Haziran 1926, 5.

¹⁷⁶ "La Questione di Mosul", *La Stampa*, 3 Haziran 1926, 8.

¹⁷⁷ *DBrFP*, 1A/1, Belge.591, 4 Haziran 1926, 845. Bu süreç içinde Ankara'da müzakereleri devam etmekte olan "Türkiye-Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması"nın yapıldığı açıklanmıştır. Türkiye-Suriye sınırının kesinleştirildiği bu antlaşma, aslında 18 Şubat 1926 tarihinde parafe edilmiş olmasına rağmen Türkiye ile İngiltere arasında devam eden Musul görüşmeleri sebebiyle, İngiltere'de bir endişeye sebep olmamak için, imza işlemi geciktirilerek Musul meselesinin esasa bağlanmasını müteakip 30 Mayıs 1926 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. "I Termini dell'Accordo Franco-Turco", *Corriere della Sera*, 21 Şubat 1926, 6. "La Portata dell'Accordo tra La Francia e La Turchia", *Il Mondo*, 21 Şubat 1926, 1. "La Firma della Convenzione Turco-

Türkiye ile İngiltere arasında 17 Nisan 1926 tarihinden itibaren yoğunlaşarak devam eden zorlu müzakere süreci 4 Haziran 1926 tarihi itibarıyla sonuçlandırılmış, antlaşma imza aşamasına gelmiş bulunmaktadır.¹⁷⁸ Corriere della Sera gazetesinde Türk-İngiliz antlaşmasının çok yakında imzalanacağı belirtilmekte ve Türk basınından bu antlaşmaya ilişkin yorumlara yer verilmektedir. Buna göre Türk basınında bu antlaşmanın büyük bir başarı olmasa da veya manevi bir tatmin sağlamasa da mevcut koşullar altında elde edilebilecek en iyi temsil ettiği anlatılmaya çalışılmaktadır. Türk gazetelerinde genel olarak; “Türkiye’nin gücünü yeniden kazanabilmesi için bir barış dönemine ihtiyaç duyduğu, İngiltere ile dostluğun terazinin diğer kefesinde olduğu göz önüne alındığında, hiçbir savaş riskinin mazur görülemeyeceği” makul görüşü benimsenmiş görünmektedir.¹⁷⁹

La Tribuna gazetesinde yer alan yorumda; Türk-İngiliz ilişkilerinde ciddi komplikasyonlar meydana getirebilecek Musul konusunu çözüme kavuşturacak antlaşmanın bugün veya yarın imzalanacağı duyurulmaktadır. Gazetede, bu antlaşmayla Türkiye’nin; “uyumlu bir atmosferde yaşamayı denediği” İngiltere ve Irak ile bugünlerde çok değerli olan “kontrol altında tutulabilir bir dostluk” aradığı ifade edilmektedir.¹⁸⁰

8. Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması’nın İmzalanması ve Yankıları

MC Konsey kararından itibaren başlayan zorlu süreç sonunda Ankara’da Türkiye ile İngiltere ve Irak arasında 5 Haziran 1926 tarihinde “Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması” imzalanmıştır.¹⁸¹ Ankara Antlaşması olarak da tanımlanan, on yedi madde, bir ek ve bir mektuptan meydana gelen bu antlaşmayla “Brüksel Hattı” küçük değişiklikler ile Türkiye-Irak sınırı olarak kabul edilmiştir. Bu sınır, teşkil edilecek Sınır Komisyonu (İsviçreli üye başkanlığında, Türk, İngiliz ve Iraklı üyelerden teşkil edilecektir) marifetiyle en geç altı ay içinde arazi üzerinde kesin olarak tespit edilecektir. Türkiye-Irak sınırının her iki tarafında 75 kilometre genişlikte askersizleştirilmiş bölge kurulmuştur. Antlaşmanın 14.maddesi ve ek mektup Türkiye’nin Irak petrol gelirlerinden pay almasını düzenlemektedir. Buna göre antlaşmanın onayından itibaren başlamak üzere Türkiye, Irak Hükûmeti tarafından 14 Mart 1925 tarihli imtiyaz antlaşması ile TPC’ye verilen Musul petrolleri imtiyazından elde edilecek gelirlerden 25 yıl süreyle %10 pay alacaktır. Türkiye isterse 500.000

Siriana”, *La Tribuna*, 4 Haziran 1926, 6. Antlaşmanın metni için Bkz. Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, 289-311. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1919-1995, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, 1996), 86-87.

¹⁷⁸ *DBrFP*, 1A/1, Belge.591, 4 Haziran 1926, 845, Dipnot.2. “L’Accordo per Mosul Concluso fra Turchi e Inglesi”, *Il Mondo*, 4 Haziran 1926, 6. “I Punti Centrali dell’Accordo Anglo-Turco”, *Avanti*, 5 Haziran 1926, 4. “La Firma dell’Accordo per Mosul Attesa per Oggi”, *La Stampa*, 5 Haziran 1926, 1.

¹⁷⁹ “L’Imminente Firma per Mosul”, *Corriere della Sera*, 4 Haziran 1926, 7.

¹⁸⁰ “La Firma dell’Accordo Anglo-Turco”, *La Tribuna*, 5 Haziran 1926, 6.

¹⁸¹ “L’Accordo per Mosul Concluso”, *Il Popolo d’Italia*, 6 Haziran 1926, 8. “La Firma dell’Accordo per Mosul”, *La Stampa*, 7 Haziran 1926, 1. “Trattato Anglo-Turco Sul Mosul”, *Gazzetta Venezia*, 6 Haziran 1926, 7. “Inghilterra e Turchia Firmano L’Accordo per Mosul”, *Il Giornale d’Italia*, 8 Haziran 1926, 2. “La Firma dell’Accordo Anglo-Turco per Mosul”, *Il Mondo*, 8 Haziran 1926, 1. “I Capisaldi dell’Accordo per Mosul”, *Corriere della Sera*, 8 Haziran 1926, 1.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

İngiliz sterlini tutarında toplu ödeme karşılığında bu alacağından vaz geçebilecektir.¹⁸² Türkiye, Musul petrollerinden elde edilen söz konusu gelirlerden ancak bir kısmını alabilmiştir.¹⁸³

T.Rüştü Bey 7 Haziran 1926 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada, dünyanın ve Ortadoğu bölgesinin sulh ve huzuru ile Irak’ın istiklâl ve mutluluğu namına ve İngiltere ile ilişkileri normal bir hale getirmek için Musul meselesinde fedakârlıklara katlanıldığını ifade etmektedir.¹⁸⁴ TBMM tarafından 7 Haziran 1926 tarihinde 911 sayılı kanun ile onaylanan¹⁸⁵ Ankara Antlaşması, 14 Haziran 1926 tarihinde Irak Meclisi’nde oybirliği ile onaylanmış ve 18 Haziran 1926 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁶

MC Konseyi 7 Haziran 1926 tarihinde Uruguaylı Alberto Guani dönem başkanlığında 40.Toplantı Dönemi ilk oturumu için toplanmıştır. Chamberlain, bu toplantıda söz alarak yaptığı konuşmada, Musul konusunda İngiltere ile Türkiye arasında devam eden müzakerelerin anlaşmayla sonuçlandığını ve bundan duyduğu memnuniyeti duyurmuştur. MC Konseyi önceki dönem başkanı İtalyan Scialoja; tarafları tebrik ederek bu antlaşmanın MC için büyük önemini vurgulamış, anlaşmazlığın MC’nin çabalarıyla ve barışçı bir şekilde çözümlenmesinin

¹⁸² Antlaşmanın metni için Bkz. Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, 317-325. Antlaşmanın İngilizce metni için bkz. “Treaty Between The United Kingdom And Iraq And Turkey Regarding Settlement Of The Frontier Between Turkey and Iraq, Signed at Angora, June 5, 1926”, *League Of Nations Treaty Series*, 64/1511, 1927, 379-396. (archives.ungeneva.org. Erişim tarihi.16.12.2025)

¹⁸³ Bazı kaynaklarda Türkiye’nin, antlaşmanın 14.maddesine ek mektupta belirtilen 500.000 sterlin karşılığında bu hakkından vazgeçtiği yer almaktadır. Bkz. Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, 315. *Cumhuriyetin İlk On Yılı*, 109. Dönemin İtalyan gazetesinde de bu haber bulunmaktadır. Bkz. “L’Irak da Mezzo Millione di Sterline alla Turchia per La Tassa sul Petrolio di Mosul”, *Il Giornale d’Italia*, 18 Haziran 1926, 2. Daha sonra bu haberin yalanlandığı ve Türkiye’nin 500.000 sterlin ödemeyi kabul etmediği görülmektedir. “La Turchia e i Petroli di Mosul”, *Il Popolo d’Italia*, 20 Haziran 1926, 2. “Nessun Indennizzo alla Turchia per Mosul”, *Corriere della Sera*, 19 Haziran 1926, 7. Una Smentita Turca al Compromesso per Mosul”, *La Stampa*, 20 Haziran 1926, 2.

Hikmet Uluğbay tarafından yapılan incelemede; Türkiye’nin 1951 yılı dahil olmak üzere 18 yıl süreyle Irak’ın petrol gelirlerinden pay almış olduğu, yirmi beş yıllık bu gelirden alınması gereken tutarın toplam 5,5 milyon sterlin olması gerekirken, bunun sadece 3,5 milyon sterlinlik bölümünün alındığı tespit edilmiştir. Bu gelirin bakiye kısmı, 1951 yılından sonra gelir tahmini şeklinde, TBMM bütçe kanunlarında alacak olarak gösterilmiştir. Türk hükümetleri tarafından 1954 yılından itibaren izlenen Ortadoğu politikası, Bağdat Paktına uzanan süreç ve sürdürülmek istenen iyi komşuluk prensibi sebebiyle bu gelirin takibi yapılmamıştır. Oysa Türkiye 1954 yılından itibaren hızla dış borç almaya başlamış bulunmaktadır. 1959 tarihinden itibaren TBMM Bütçesinde yıllık 100.000.000 TL olarak biriken bakiye şeklinde gösterilen bu gelir tahmini, 1986 yılından itibaren kaldırılmıştır. Bkz. Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, (Ankara: Turkish Daily News yay., 1995), 261-262.

¹⁸⁴ TBMM ZC, Devre.II, C.26,İçtima Senesi.III, 115.İçtima,C.2, 7 Haziran 1926, 165-166. “ Le Dichiarazioni Uficiali Che Precedettero La Ratifica dell’Accordo per Mosul”, *Corriere della Sera*, 9 Haziran 1926, 7.

¹⁸⁵ “Il Trattato per Mosul, Ratificato dall’Assemblea di Angora”, *Il Messaggero*, 9 Haziran 1926, 9. “La Ratifica dell’Assemblea Nazionale ad Angora”, *La Tribuna*, 9 Haziran 1926, 1. Aynı gün Türkiye-Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması da TBMM’de onaylanmıştır. “Angora Ratifica L’Accordo per Mosul”, *Corriere della Sera*, 9 Haziran 1926, 1.

¹⁸⁶ “L’Accordo per Mosul é Stato Ratificato dall’Irak”, “*Corriere della Sera*, 15 Haziran 1926, 7. J.C. Hurewitz, *Diplomacy In The Near and Middle East*, 143-146.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

memnuniyet verici olduğunu belirtmiştir. Guani, aylardır MC'yi meşgul eden ve neredeyse iki ülke arasında bir savaşa neden olabilecek bu anlaşmazlığın çözümünden sevincini açıklamıştır.¹⁸⁷

Ankara Antlaşması imzalandıktan sonra İtalyan basınında yer alan haberlerde antlaşmaya ilişkin detaylar hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre Brüksel Hattı'nın Türkiye-Irak sınırı olarak belirlendiği, sınırın her iki tarafında 75 kilometre derinlikte askersizleştirilmiş bölge tesis edildiği, kesin sınırın teşkil edilecek komisyon tarafından antlaşma yürürlüğe girdikten altı ay içinde yapılacak tespitler sonucunda arazide belirleneceği, Türkiye'nin 25 yıl boyunca Irak petrol gelirlerinden %10 pay alacağı kaydedilmektedir.¹⁸⁸

La Tribuna gazetesinde; bu antlaşmanın imzalanmasıyla Türkiye ile İngiltere arasında "dikenli bir sorun" halinde anlaşmazlık konusu olan ve uluslararası siyasal atmosferi bulandıran sorunun ortadan kaldırıldığı, bu antlaşmanın dikkate değer politik hedefler için büyük önem taşıdığı, İngiltere-Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri karşılıklı olarak etkileyebileceği gibi İtalya ve Fransa'nın da bu duruma seyirci kalmayacağı belirtilmektedir.¹⁸⁹ La Tribuna gazetesinde aynı gün Daily Express gazetesinden alınan bir haber yansıtılmakta ve İngiltere'nin Mezopotamya'da kuvvet bulundurmak için hiçbir gerekçesi kalmadığı ve burayı tahliye etmesi gerektiği yorumuna yer verilmektedir. Aynı gazetede Ankara'da yapılan bakanlar kurulu toplantısında ele alınan konunun Türk Hükûmeti'nin bu antlaşmadan kaynaklanan fedakârlıklara katlanmasının tek sebebinin Türkiye'nin kalkınmasını güvence altına almak olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁰

Il Popolo d'Italia gazetesinde yer alan yorumda, Ankara Antlaşması'nın Türk siyasi çevrelerinde bir tartışma konusu olduğu, olağanüstü olarak toplanan Halk Partisi grubunda görüşülen antlaşma üzerinde Başbakan İsmet Paşa'nın şahsi müdahalesiyle uzlaşma sağlandığı belirtilmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında "antlaşmaya onay verilmesi kaçınılmaz bir gereklilik" olarak değerlendirilen yorumda, Türkiye'nin ulusal çıkarları gereği olarak fedakârlık yapmak zorunda olduğu ve antlaşmanın TBMM'de onaylanmasının beklendiği belirtilmektedir.¹⁹¹

Il Giornale d'Italia gazetesinde antlaşmanın imzalanacağı gün yayımlanan yorumda; İngiltere ile Türkiye arasındaki diplomatik çatışma giderek daha şiddetlenerek tehlikeli bir hal almaya başlarken, İngiltere'nin MC ve Ankara'daki temsilcilerinin çeşitli vaatlerle ortaya çıkmış oldukları kaydedilmektedir. Gazetede sorunun siyasal temelini üstesinden gelmenin

¹⁸⁷ "Chamberlain Comunica al Consiglio delle Nazioni" *Corriere della Sera*, 8 Haziran 1926, 1. "Il Consiglio della S.d.N Prende Atto dell'Accordo", *Il Popolo d'Italia*, 8 Haziran 1926, 1. "Il Consiglio della Società delle Nazioni", *Avanti*, 8 Haziran 1926, 1. "L'Accordo per Mosul al Convegno Ginevrino", *La Tribuna*, 9 Haziran 1926, 1. "Lega della Nazioni a Ginevra", *La Stampa*, 8 Haziran 1926, 1.

¹⁸⁸ "L'Accordo Anglo-Turco sul Mosul Concluso", *Gazzetta di Venezia*, 8 Haziran 1926, 7. "Il Trattato di Mosul", *Il Messaggero*, 8 Haziran 1926, 1. "I Particolari sulla Convenzione", *La Tribuna*, 8 Haziran 1926, 1.

¹⁸⁹ "L'Accordo per Mosul Finalmente Firmato", *La Tribuna*, 6 Haziran 1926, 1.

¹⁹⁰ "Conseguenze dell'Accordo Anglo-Turco per Mosul", *La Tribuna*, 8 Haziran 1926, 1.

¹⁹¹ "La Firma dell'Accordo per Mosul", *Il Popolo d'Italia*, 8 Haziran 1926, 1.

imkânsız olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalan Türk Hükûmeti'nin, aylardır bazı ekonomik ve mali tavizler karşılığında pratik fırsatları değerlendirmeye hazır olduğunu göstermeye başladığı belirtilmektedir. Müzakerelerin yeni temeller üzerinde geliştirilmesine yönelik davetle birlikte Türkiye'nin ani bir hamlesi halinde kullanılmak üzere İngiliz askerî gücünün (özellikle deniz ve hava gücünün) ikna edici bir şekilde konuşlandırılmış olduğu, bu koşullarda Mustafa Kemal Paşa'nın sert direnişi ve Türk milliyetçiliğinin maceracı emellerinin kaçınılmaz olarak açık bir ikileme karşı karşıya kaldığı ifade edilmektedir. Musul meselesinin oldukça ilginç bir diplomatik müzakere örneği olduğu, İngiliz diplomatik onuru korunurken "*Türkiye'nin akılcı gerçekçiliği*" ile sorunun çözülmüş olduğu ifadesi de dikkat çekmektedir.¹⁹²

Il Messaggero gazetesinde yayımlanan başmakalede; antlaşma süreci özetlenmekte, antlaşmanın tamamı düşünüldüğünde "*barışın Akdeniz'de istikrar sağlayacak yeni bir enstrüman*" olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir. Bütün Avrupalıların ve özellikle Akdeniz çevresinde yaşayan insanların, istikrar ve huzur sağlayan bu antlaşmayı memnuniyetle karşıladığı belirtilmektedir. İtalya'nın problemin çözümü için İngiltere ile Türkiye arasında Brüksel ve Cenevre'de, barışçıl faaliyetlerde bulunduğu, dolayısıyla varılan antlaşmayı uluslararası yaşamda olumlu anlamda işleyen bir eylem olarak kabullendiği kaydedilmektedir.¹⁹³ La Stampa gazetesinde, L'Agenzia di Roma tarafından bir tebliğle aktarılan İtalyan diplomatik çevrelerinin Musul antlaşmasına ilişkin izlenimleri yer almaktadır. Buna göre İtalya, Türkiye ile İngiltere arasında Musul konusunda dostça bir antlaşma yapılmasını arzu etmiş ve bunun için Cenevre ve Brüksel'de bu konunun getirildiği platformlarda yer almıştır. İtalya, bu antlaşmayı genel bir barış antlaşması ve ihtilaf halindeki iki ülkeye karşı özel bir anlayış ve siyasi dostluk temelinde desteklerken bundan özel bir çıkar sağlamayı düşünmemiştir. Tebliğ şöyle tamamlanmaktadır: "*Dış etkenlerin ve yanlış anlamaların ortadan kalkmasıyla Türk-İtalyan ilişkilerinin giderek artan bir esneklik ve üretkenliğe doğru ilerlediği memnuniyetle not edilmektedir.*"¹⁹⁴

Il Popolo d'Italia'da yayımlanan yorumda; İngiltere'ye önemli sömürü avantajları sağlayan antlaşmanın Türkiye'yi de yeni girişimlerin risklerinden koruduğu belirtilerek, İtalya'nın dahil olmadığı savaş ganimetlerini ifade eden bu antlaşmadan dolayı sevinmesi için bir neden olmadığı, İtalyan kamuoyunda genel olarak sakin ve sempatiyle karşılanan bu antlaşmanın İtalya'nın dostu İngilizleri Doğu'da yeni gerilimlere taşıyabileceği kaydedilmektedir. Gazetede Mussolini'nin Libya ziyareti esnasında İtalyan donanmasının Doğu Akdeniz'e hareket ederek Anadolu kıyılarına işgal maksadıyla çıkarma yapabileceği haberlerinin basında yer almasına rağmen Musul anlaşmazlığı sürecinde İtalya'nın yine de Türkiye ile "*her türlü tuzak ve manevradan uzak*" tam bir doğruluk ilişkisi kurmayı başardığı belirtilmektedir. Rodos ve 12 Ada ve Meis'in ele geçirilmesinin ardından İtalya'nın Kemal Paşa'nın cumhuriyetine düşmanlık yapmak için bir nedeni kalmadığı belirtilen yorumda, Musul

¹⁹² "L'Accordo Anglo-Turco per Mosul, La Morale di Un Conflitto Diplomatico", *Il Giornale d'Italia*, 6 Haziran 1926, 2.

¹⁹³ "Accordo per Mosul", *Il Messaggero*, 8 Haziran 1926, 1.

¹⁹⁴ "Ginevra nei Commenti Romani", *La Stampa*, 10 Haziran 1926, 5.

meselesinin anlaşmaya bağlanmasıyla “İtalya-Türkiye ticari ilişkileri bakımından daha uygun şartların” ortaya çıkmasının sağlandığı kaydedilmektedir.¹⁹⁵

Avanti gazetesinde yer alan yorumda; Musul’un kaderi hakkında yapılacak bir halk oylaması sonucuna göre karar verilmesinin uygun olacağı ancak koşulların buna elverişli olmadığı, bir çatışma nedeninin ortadan kaldırılmış olması nedeniyle MC kararına sevinmekten başka yapacak bir şey kalmadığı ifade edilmektedir. Yorumda, antlaşmada İngiltere’nin Mezopotamya petrolünün işletilmesine Türkiye’nin dahil olmasını istemediği için üretimden elde edilen gelirden pay vermeyi kabul ettiği kaydedilmektedir. Gazeteye göre Türkiye; toprakları geniş, nüfusu az, altyapısı zayıf, sermayesi kıt ancak yeraltı zenginlikleri çok olduğundan gelişmek ve medeni bir ülke haline gelmek için uzun süreli barış ve güvenliğe ihtiyaç duymaktadır. Bu koşullarda Musul için yapılan antlaşma, Türkiye üzerinde gizlenememiş emperyalist hedefler de dikkate alındığında barışın gerekçesini güçlendirmektedir.¹⁹⁶

Il Popolo d’Italia gazetesinde Daily Herald gazetesine atıf yapılarak yer verilen haberde; Musul konusunda Türk-İngiliz müzakereleri devam ederken İtalyan Hükûmeti’nin, Türkiye’yi korkuttuğu gerekçesiyle İngiltere’den gizli bir tazminat talep ettiği, bu tazminatın İtalya’nın Habeşistan konusunda serbest bırakılması olduğu iddia edilmektedir.¹⁹⁷

Corriere della Sera gazetesinde yayımlanan yorumda; çok uzun süren bu meselenin çözümünde Mustafa Kemal Paşa tarafından izlenen “akılcı politika” sayesinde onurlu bir çözüme ulaşılmış olduğu, çözümün adresinin Ankara olduğu, bu çözümün Mustafa Kemal Paşa’nın “Avrupa’ya yeniden yakınlaşma hedefini” bilenler için şaşırtıcı olmaması gerektiği ifade edilmektedir. İtalyan siyasi çevrelerinde memnuniyetle karşılanan Türkiye-İngiltere antlaşmasının İtalya için yeni fırsatlar anlamına geldiği, Anadolu’nun kalkınması için sermaye ve teknolojiye ihtiyaç duyulduğu belirtilen gazetede, Türkiye ile İtalya arasında bir süredir mevcut olan güvensizliğin hızla dağılmasının beklendiği kaydedilmektedir.¹⁹⁸

Musul sorunuyla ilgili artık anlaşma yoluna girildiği süreçte İtalya’nın Paris Büyükelçisi Romano Avezana tarafından Fransız Dışişleri Genel Sekreteri Louis Berthelot ile yaptığı görüşme hakkında Mussolini’ye gönderilen rapor oldukça önemli bilgiler içermektedir. Avezana raporunda; Berthelot’un, Türkiye’nin İngiltere ile anlaşmasının kısmen acil finansman ihtiyacından ancak özellikle “müzakerelerin başarısız olması halinde İtalya’nın müdahalesine yol açacağı” korkusundan kaynaklandığını, İtalya’nın Anadolu üzerinde planları olduğuna inanıldığını, bu konunun Rapallo’da Mussolini ile Chamberlain arasında ele alınmış olduğuna dair güçlü söylentilerin hiçbir zaman yalanlanmadığını ifade ettiğini bildirmektedir. Avezana ayrıca Berthelot’a; Türkiye’nin yeni bir dağılma sürecine girmesi durumunda nüfusu

¹⁹⁵ “Mosul”, *Il Popolo d’Italia*, 13 Haziran 1926, 2.

¹⁹⁶ “Mosul”, *Avanti*, 12 Haziran 1926, 2.

¹⁹⁷ “L’Italia Vuole Mezzo Mondo”, *Il Popolo d’Italia*, 19 Haziran 1926, 1.

¹⁹⁸ “L’Accordo per Mosul e l’Italia”, *Corriere della Sera*, 11 Haziran 1926, 1.

ve ticaretinin çıkış noktası için tüm müttefiklerden önce İtalya'nın Anadolu üzerinde hakkının olacağını söylediğini de rapor etmektedir.

Sonuç

Lozan Barış Konferansı'nda en çok önem verilen konular arasında bulunmasına rağmen üzerinde uzlaşma sağlanamayan Musul meselesi, Lozan Barış Antlaşması uyarınca Türkiye ile İngiltere arasında yapılan ikili görüşmeler ve İstanbul (Haliç) Konferansı'ndan bir sonuç alınamaması üzerine İngiltere tarafından Milletler Cemiyeti (MC)'ne götürülmüştür.

Musul meselesi ilk olarak 20 Eylül-29 Ekim 1924 tarihleri arasında gerçekleştirilen MC Konsey toplantılarında ele alınmış ve bir karara ulaşılamamış ancak Konsey tarafından "Brüksel Hattı" adıyla geçici bir Türkiye-İrak sınır hattı tespit edilmiştir. Türkiye; tarihi, yasal, ekonomik ve stratejik nedenlerle Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye geri verilmesi ve bu konuda halk oylaması yapılmasını önermekteyken; İngiltere, Musul meselesini Türkiye-İrak sınırının belirlenmesi sorunu olarak göstererek halk oylamasına karşı çıkmaktadır. Musul konusunda 2 Eylül 1925 tarihinde yeniden başlayan MC Konsey görüşmeleri, 16 Aralık 1925 tarihinde nihai kararın açıklanmasına kadar devam etmiştir.

Mussolini ve İtalyan Hükûmeti bu dönemde; İngiltere ile birtakım gizli görüşmeler sürdürmekte, Musul meselesinde İngiltere'nin yanında ve Türkiye karşıtı bir tutum içinde bulunmaktadır. İtalya ile İngiltere arasında İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı esnasında ABD'den aldığı borçların yapılandırılması hakkında devam eden görüşmeler ilişkilere bir başka boyut eklemektedir. İngiltere, Musul konusunda İtalya'yı Türkiye üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmak maksadı güderken; İtalya, Doğu Akdeniz'de hâkimiyetini tahkim etmek ve genişletmek istemektedir. Musul sorunu nedeniyle Türk-İngiliz ilişkilerinin kopması ve Türkiye'nin Irak'a bir harekât yapması halinde; İtalya'nın, İngiltere ile iş birliği halinde, Yunanistan ve Yugoslavya ile Anadolu'ya harekât yapmak üzere hazırlıklar içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler ve sonrasında Mussolini'nin Libya ziyaretindeki tehditkâr ifadeler Türkiye'de "kısmî seferberlik" ilan edilmesine neden olmuştur.

İtalyan basınında Faşist Parti yayın organı Il Popolo d'Italia gazetesinden Sosyalist Parti yayın organı Avanti gazetesine kadar siyasal yelpazenin farklı yerlerinde yer alan; Il Mondo, Corriere della Sera, La Stampa, La Tribuna, Il Messaggero, Il Giornale d'Italia gibi gazeteler tarafından Musul meselesi MC süreci ve kamuoyundaki yansımaları Cenevre, Paris, Londra ve İstanbul'da bulunan muhabirleri vasıtasıyla okuyucularına iletilmiştir.

Giderek Faşist rejimin baskı ve kontrolü altına girmekte olan İtalyan basınında bir "Gordiyon Düğümü" olarak nitelendirilen Musul konusu; jeopolitik bir konudan ziyade uluslararası hukuk ve diplomasi meselesi olarak ele alınmakla birlikte, Cenevre'deki tartışmaların temelini oluşturan en önemli unsurun petrol olduğuna da vurgu yapılmaktadır. Musul'un Türkiye'ye veya Irak'a verilmesi durumunda petrolün sonuçta İngiliz firmaları tarafından işletileceği, sorunun kaynağının "İngiliz kapitalizminin emperyalist arzularında" aranması gerektiği belirtilmektedir.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Wirsen Komisyonu raporu doğrultusunda hazırlanarak 16 Aralık 1925 tarihinde MC Konseyi gündemine getirilen; Brüksel Hattı'nın küçük düzeltmelerle Türkiye-Irak sınırı olarak belirlenmesi, Musul Vilayeti'nin İngiliz manda yönetiminin 25 yıl sürmesi koşuluyla Irak'a verilmesine dair karar teklifi, Türk Heyeti'nin katılmadığı oturumda oybirliği ile kabul edilmiştir. Laidoner Komisyonu'nun, Brüksel Hattı'nda Türklerin Hristiyanlara kötü muamelede bulunduklarına dair raporunun MC Konseyi'nin Musul konusundaki nihai kararında oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

MC kararı İngiliz kamuoyunun bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanmakta, İngiliz askerlerinin Irak'a gönderilmesi ve Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması halinde bunun İngiliz vergi mükelleflerine 100 milyonlarca sterlin mertebesinde ilave yük getireceği değerlendirilmektedir. İtalyan kamuoyunda MC kararı sonrası yorumlarda; ağırlıklı olarak bundan sonra en önemli konunun Türkiye'nin yapacakları olduğu, Ankara'nın son sözünün "silahlara sarılmak" olmayacağı umudunun devam ettiği kaydedilmekte, İngiltere'nin tutumu da dikkate alındığında bir uzlaşma ihtimali olabileceği belirtilmektedir.

İngiltere'nin İtalya'dan başka Fransa ile de Türkiye'nin Musul'a karşı harekete geçmesi durumunda MC adına İngiltere'nin yanında savaşmak üzere anlaşma içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler ve özellikle İtalya'nın sebep olduğu tedirginlik, Türkiye'nin Musul konusundaki seçeneklerini oldukça kısıtlayacak ve İngiltere ile anlaşma yoluna gidecektir.

Musul konusunda 1926 başından itibaren oldukça yavaş ilerleyen müzakere süreci sonunda Ankara'da Türkiye ile İngiltere ve Irak arasında 5 Haziran 1926 tarihinde "Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması" imzalanmıştır. Ankara Antlaşması olarak tanımlanan bu antlaşmayla "Brüksel Hattı" küçük düzeltmelerle Türkiye-Irak sınırı olarak kabul edilmiş, Türkiye'nin Musul petrol gelirlerinden 25 yıl süreyle %10 pay alması esasa bağlanmıştır.

İtalyan kamuoyunda ve siyasi çevrelerinde; İtalya için de yeni fırsatlar yaratacağı değerlendirilen Ankara Antlaşması'nın genel olarak memnuniyetle karşılandığı görülmektedir. Türkiye'nin Musul meselesinin zor günlerinde karşısında sadece İngiltere değil, İtalya'nın da bulunduğunu düşündüğü, antlaşmanın imzalanmasıyla Türkiye ile İtalya arasındaki yanlış anlamaların ortadan kalkacağı, güvensizliğin hızla dağılacağı, Türk-İtalyan ilişkilerinin hızla gelişeceği beklenmektedir. Oldukça ilginç bir diplomatik müzakere örneği olarak tanımlanan Musul meselesinde Mustafa Kemal Paşa tarafından izlenen "akılcı ve gerçekçi politika" sayesinde "onurlu bir çözüme" ulaşıldığı, Türkiye'nin gelişmek ve medeni bir ülke haline gelmek için uzun süreli barış ve güvenliğe, sermaye ve teknolojiye ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Bu sonucun Mustafa Kemal Paşa'nın "Avrupa medeniyeti hedefini" bilenler için sürpriz olmadığına dikkat çekilmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv ve Resmî Yayınlar

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri, (1525-1919), Ankara: Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Daire Bşk.lığı yay.,1993.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ).

TBMM Zabıt Cerideleri (TBMM ZC).

Türk İstiklal Harbi (TİH), C.I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1962.

Türk İstiklal Harbi (TİH), C.IV, Güney Cephesi, Ankara: Gnkur. ATASE Bşk.lığı yay., 2009.

“The Covenant of the League of Nations”, *League Of Nations (LON) Official Journal*, February 1920.

“Question Of The Frontier Between Turkey and Iraq:”, Report Submitted to The Council by the Comission Established by Council Resoulution of 30 September 1924, *League of Nations*, C.400-1925-VII, 20 August 1925.

“Situation In The Locality Of The Provisional Line Fixed A Brussels On October 29th, 1924”, *League of Nations*, C.785-1925-VII, 9 December 1925.

“Question Of The Frontier Between Turkey and Iraq:”, Decision Of The Council, 16 December 1925, *League of Nations Official Journal*, February 1926.

“Treaty Between The United Kingdom And Iraq And Turkey Regarding Settlement Of The Frontier Between Turkey and Iraq, Signed at Angora, June 5, 1926”, *League Of Nations Treaty Series*, 64/1511, 1927, 379-396.

Documenti Diplomatici Italiani (DDI).

Cabinet Papers (CAB).

Documents On British Foreign Policy (DBrFP).

Foreign Relations Of The United States (FRUS).

Iraq Report 1925, (Administration Of Iraq For The Year 1925), (London: HMSO press, 1926).

Survey Of International Affairs, 1925, Volume.I, The Islamic World, (Ed. Arnold Toynbee), (London: Oxford University press, 1927).

2. Telif Eserler

Akgül, Suat, *Musul Sorunu ve Nasturî İsyanı*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2001.

Akşın, Aptülâhat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: TTK yay.,1991.

Aras, Tevfik Rüştü, *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, İstanbul: Akşam Matbaası, 1935.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 1914-1995, İstanbul: Alkım Yayınevi, 18. Baskı, 2012.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara: ATAM yay, 2023.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, 1906-1938, Ankara: ATAM yay., 5. Baskı, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III, 1918-1937, Ankara: ATAM yay., 5. Baskı, 1997.

Aybars, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, C.I-II, 1920-1927, İzmir: İleri Kitabevi yay., 1995.

Barlas, Dilek, “Friends or Foes: Diplomatic Relations Turkey and Italy”, *International Journal Of Middle East Studies*, 36/2, Mayıs 2004, 231-252.

Bayburt, Deniz, “Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 12/45, Bahar 2010, 1-36.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt.II, Kısım.III, Paylaşmalar, Ankara: TTK yay., 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara: TTK yay., 1973.

Bıyıklıoğlu, Tefik, *Atatürk Anadolu'da*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı yay., 2000.

Bilmez, Bülent Can, “Suya Düşen Tatlı Bir Hayal: Chester Projesi 1922-1923”, *Kebikeç*, 6/11, 2001, 165-204.

Bilmez, Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, (1908-1923), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay., 2000.

Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı, (1923-1934), Ankara: Dışişleri Bakanlığı yay., 1973.

Çavdar, Tefik, *Millî Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*, İstanbul: Köz yay., 1974.

Erim, Nihat, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., 1953.

Erim, Nihat, “Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye: Musul Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, III/2, 1946, 328-343.

Gönlübol, Mehmet ve Ataöv, Türkkaya, *Turkey in The United Nations*, A Legal and Political

Appraisal, Ankara: Ajans Türk press, 1960.

Grassi, Fabio L., *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, (Çev. Sadriye Güneş), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014.

Guariglia, Raffaele, *La Diplomatie Difficile: Memoirs 1922-1946*, Paris: Librairie Plon, 1957.

Gürün, Kâmuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Howard, Harry, N., *The Partition Of Turkey, A Diplomatic History, 1913-1923*, Norman: University Of Oklahoma press, 1931.

Hurewitz, J.C., *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record, 1914-1956*, Vol.II, New York: D.Van Nostrand Co. Inc., 1958.

İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de Kürt Sorunu, (1924-1938), (Haz. Bilâl N.Şimşir), Ankara: TTK yay., 1975.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, (Haz: Sabahattin Selek), 5.Baskı, Ankara: Bilgi yay., 2018.

J, “The Achievements of Fascism”, *Foreign Affairs*, IV, 4 (1 July 1926), 675.

Kalafat, Yaşar, *Şark Meselesi, Işığında Şeyh Sait Olayı*, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Ankara: Boğaziçi yay., 1992.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C.II, Ankara: TTK yay., 5. Baskı, 2009.

Kaymaz, Nejat, “Mısâk-ı Millî Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında”, VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976, *Bildiriler*, C.III, 1941-1958.

Kısıklı, Emine, “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 6/24, Kasım 1999, 487-526.

Kodal, Tahir, “Lozan Barış Konferansında Meydan Doğuşu Yapılan ve Konferansı Kesintiye Uğratan Sorun: Musul Meselesi”, *Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, (Ed.Behçet Kemal Yeşilbursa), Ankara: Sentez yay., 2023, 579-624.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri, 1919-1926*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., 1978.

Mengeş, Yeter, “Gerçekleşmeyen Bir Amerikan Rüyası: Chester Projesi”, *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 5/2, June 2024, 41-73.

Mengeş, Yeter, “Lozan Barış Antlaşması’nın Onay Sürecinde İtalya ile İngiltere Arasında Menteşe Adaları Üzerindeki Pazarlıklar”, *Cumhuriyetin İlanının 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Kasım 2023, Ankara: ATAM, 2025, 274-308.

Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995, Ankara: Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, 1996.

Öke, Mim Kemal, *Musul Meselesi Kronolojisi*, (1918-1926), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., 1987.

Sâbis, Ali İhsan, *Birinci Dünya Harbi*, C.4, İstanbul: Nehir yay., 1991.

Salvatorelli, Luigi ve Giovanni, Mira, *Storia d’Italia nel Periodo Fascista*, Torino: Eunadi, 1964.

Salvemini, Gaetano, *Prelude to WWII*, New York: Doubleday and Co., 1954.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Schwadran, Benjamin, *The Middle East, Oil and The Great Powers*, New York: Council For Middle Eastern Affairs press, 1959.

Sforza, Carlo, *Contemporary Italy: Its Intellectual and Moral Origins*, London: Frederick Ltd., 1946.

Soysal, İsmail, *Türkiye 'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, (1920-1945), Ankara: TTK yay., 2000.

Şimşir, Bilâl N., *Kürtçülük*, C.III, 1924-1999, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, Ankara: TTK yay., 2.Baskı, 2023.

Toker, Metin, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Ankara: Yenigün Haber yay., 1968.

Toynbee, Arnold J., Kirkwood, Kenneth P., *Turkey*, London: Ernest Benn Ltd., 1926.

Tuncer, Hüner, *“Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler*, (1853-1878), Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003.

Türk Dış Politikası, C.I, (Ed. Baskın Oran), İstanbul: İletişim yay., 15.Baskı, 2009.

Türkmen, Zekeriya, *Musul Meselesi*, Askerî Yönden Çözüm Arayışları, 1922-1925, Ankara: ATAM yay., 2011.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih*, İstanbul: Harp Akademileri yay., 1987.

Uluğbay, Hikmet, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ankara: Turkish Daily News yay., 1995.

Üçok, Coşkun, *Siyasal Tarih*, (1789-1960), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., 3. Baskı, 1980.

Van Bruinessen, Martin, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, (Çev.Remziye Arslan), Ankara: ÖZ-GE yay., 1991.

Walder, David, *Chanak Affair*, Londra: Hutchinson & Co., 1969.

Süreli Yayınlar

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)

Atatürk Yolu Dergisi

Avanti

Corriere della Sera

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)

Foreign Affairs

Gazzetta Venezia

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Il Giornale d'Italia

Il Messaggero

Il Mondo

Il Popolo d'Italia

Il Tevere

International Journal Of Middle East Studies (IJMES)

Journal of Anglo-Turkish Relations (JATR)

Kebikeç

La Stampa

La Tribuna